

Gönderim Tarihi: 08.11.2024

Kabul Tarihi: 05.12.2024

ESKİÇAĞ MİTOLOJİSİNDE VE TASVİRLERİNDE “YILAN” FİĞÜRÜ

The “Snake” Figure in Ancient Mythology and Depictories

Evin ÖZGÜL

Dr. Bağımsız Araştırmacı
evinozgul@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1572-8390

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Yılan, bazı doğal özelliklerinden dolayı insanlar tarafından en eski dönemlerden itibaren gizemli bir canlı olarak tahayyül edilmiştir. Uzun süre yaşaması, derisini yenilemesi, sürünerek hızlı bir şekilde hareket etmesi gibi özellikler onu mitolojinin ve sanatın önemli unsurlarından biri haline getirmiştir. Bundan dolayı eski doğu, eski batı düşüncesinde ve sanat anlayışında geniş bir yere sahip olmuştur. Derisini değiştirmesi sebebiyle ölümsüzlüğün ve gençliğin sembolü olarak görülmüş, kuyruğunu yutar vaziyette sonsuzluk sembolü, bir asaya ya da hayat ağacına sarılı olarak sağlık ve hayat sembolü olarak tasvir edilmiştir. Dolayısıyla yılan bolluk, doğurganlık, sağlık, ebedi gençlik, hayat, ölüm, ölümsüzlük, sonsuzluk, korku, gizem ve sinsilik gibi birbirinden farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu özelliklerinden dolayı Eskiçağ dünyasında yılan kutsallık atfedilmiş, saygı gösterilmiştir. Bunun yanında toprakaltı ile olan irtibatı nedeniyle insan düşüncesinde korkulan bir hayvan da olmuştur. Bütün bunlardan dolayı dinsel, mitolojik ve sanatsal anlamda pekçok yerde işlenmiştir. Bu çalışmada Eski Yunan, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır toplumlarının mitolojisinde ve sanatında yılan figürünün taşıdığı başlıca anlamlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yılan, Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Yunan

Abstract

The snake, since the earliest times, has been considered as a mysterious creature by people due to some of its natural characteristics. Its characteristics such as the long lifespan, renewing its skin, and its quick moves through crawling have made the snake one of the most important elements of mythology and art. For this reason, it has had a significant place in the ancient Eastern and Western thought and understanding of art. It has been seen as a symbol of immortality and youth since molting its skin, and it has been depicted as a symbol of eternity while swallowing its tail, and as a symbol of health and life when it is wrapped around a wand or the tree of life. Therefore, various meanings such as abundance, fertility, health, eternal youth, life, death, immortality, infinity, fear, mystery and insidiousness have been attributed to the snake. Due to these characteristics, the snake has been attributed with sanctity and shown respect in the ancient world. In addition, it has been portrayed as a fearsome animal by people because of its connection with the underworld. For all these reasons, it has been given place in many areas in religious, mythological and artistic terms. This study examines the main meanings of the snake as a figure in mythology and art of Ancient Greek, Anatolian, Mesopotamian and Egyptian societies.

Keywords: Snake, Anatolia, Mesopotamia, Egypt, Greek

1. GİRİŞ

Mitoloji; kaynağını dinden alan, insani öğelerle zenginleştirilmiş, insanın kainatı anlama ve yorumlama çabasının ürünüdür. İlahi öğelerle bezenmiş ve kutsal hikayelerden oluştuğu için birçok bilim insanı, mitolojik anlatımın dinle bağlantılı ilahi bir öykü olduğunu kabul etmektedir (Kılıç ve Eser, 2016: 82). Dolayısıyla mitler eskiçağ insanların psikolojilerini, kimlik kaygılarını, dünya tasavvurlarını ve diğer birçok şeyle birlikte inançlarını da kapsamaktadır. Mitoslar sadece fantastik masallar değil, insanlığın bugüne gelişinin öyküsünü verebilecek kültürel veriler içeren, hayatı belirleyen, şekillendiren, sınırlamalar getiren kültürün ana öğeleri olarak kabul edilir. Bundan dolayı toplumsal bilinçdışının ürünleri olarak on binlerce yıl insanların deneyimini, duygu ve kabullenişini ifade eder ve bunları geleceğe aktarır. Mitler birçok toplumdaki ve kültürden beslenen onlardan izler taşıyan, yaşayan, değişen, koşullara bağlı olarak kendini sürekli yenileyen bir unsurdur (Gezgin, 2021: 11-12). Ancak temel motifler, figürler genellikle aynı şekilde devam etmiştir. Her mitolojik anlatı belirli sınırlar dahilinde belirli bir toplumda gelişmiş daha sonra bu mitler karışarak birleşmiş ve daha karmaşık bir mitoloji ortaya çıkmıştır (Campbell ve Moyers, 2013: 43).

Genel olarak mitoslar sadece dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanın kökenini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda insanın bugün içinde bulunduğu duruma gelmesine kadar olup biten bütün önemli olayları da anlatır (Sina, 2018: 216; Sina, 2008: 18-20). Dolayısıyla mitoslar onları üreten toplumun aynası gibidir ve o toplumun temel özelliklerini de belirler. Bir halkın yaşadığı fiziksel, toplumsal ve manevi dünyalardan veya o halkın geçmişinden ayrı düşünülemezler (Powell, 2018: 31). Anlaşılacağı üzere mitolojik anlatılar bir toplumun manevi değerlerini yansıtan, o toplumun kültürü tarafından değer verilen ve korunan insani deneyimlerinin bir göstergesidir. Mitosların ortak noktası, insanları bütün tarih boyunca birbirine bağlamasıdır. Söylencelerin yanıtladığı sorular, her temanın işlenişi, toplumdan topluma farklılıklar gösterse de farklı kültürlerde konu olarak birbirine çok benzeyen bir söylene birikimi yaratmıştır (Rosenberg, 2003: 17-18). Örneğin değerlerini yitiren ritüellere bağlı mitoslar, söz konusu ritüellerle bağlantılarından kurtulup, edebiyat ürünleri olarak diğer halkların edebi gelenekleri içine sızmışlardır. Babil Yaratılış mitosunun ana konusu olan “ejderin öldürülmesi” mitosuna, “Perseus ile Andromeda”, “Herkül ile Lerna ejderi Hidra”, “Siegfried ile Fafnir”, “Beowulf ile Grendel” efsanelerinin doğmasına yol açtığı gibi, “St. George ile Ejder” oyunlarında varlığını günümüzde de sürdürmektedir (Hooke, 2002: 21-22).

Mitoslarda insanlara başka yollarla anlatılmayacak birçok şey simgesel terimlerle anlatılmıştır. Mitolojik anlatılarda dini ve büyüsel olguların önemli bir yeri vardır ve bazı ritüelleri de kapsamaktadır. Bu ritüeller tapınaklarda, kral, kraliçe ve rahiplerle birlikte diğer meslek gruplarının katılımı ve yönetimi altında gerçekleşmiştir. Metinlerde ayrıntılı bir şekilde anlatılan bu dini törenler, belirli zamanlarda belirli kurallar dahilinde yerine getirilmiştir. Dini törenlere zamanla müzik, büyü, dram, öykü ve masal gibi unsurlar da eklenmiştir (Karauğuz, 2015: 15-16). Mitlerde hikayenin akışı her zaman yavaştır ve genellikle önceden bir rüya veya işaret ile kehanette bulunulur; hatta bazen başka bir karakter tarafından önceden haber verilir. Bu yüzden sürprizlere ve kuşkuya çok az yer vardır. Ayrıca metinlerdeki ihtişamlı karakterleri yücelten bir takım sözler de sıkça kullanılmaktadır (Mccall, 2011: 11). Böylece mitin amacı gerilimi arttırmak ve dinleyicileri coşturmaktır. İşlenen hikayelerdeki “yılan” figürü bu gerilimi yansıtmak için önemli bir rol oynamaktadır¹.

İnsanlar tarih sahnesine çıktığı andan itibaren çevresinde bulunan, bazen dost bazen düşman olarak algıladığı ve kutsal saydığı hayvanları çağlar boyunca kültüştürmüş, sembolik anlamlarla değerli kılmıştır. Paleolitik Çağ'da duvar resimlerinde görülen ve çeşitli törenlerle bağdaştırılmış çeşitli hayvan tasvirleri daha sonraki çağlarda ve hatta çağdaş sanatta da yer almıştır. Bu betimlemelerin sembolik anlamı yüzyıllar boyunca sürmüş bir geleneğin devamı niteliğindedir ve günümüze kadar canlılığını korumuştur (Beydiz, 2016: 9). Anadolu'da genel olarak boynuzlu hayvanlar uğur, güç ve bereket gibi iyilik unsuru; yılan ve akrep gibi sürüngen hayvanlar, yeraltı ve toprakla ilişkisinden dolayı kötülük unsurlarının sembolü olarak nitelendirilmişlerdir. Ancak yılan zehrinin panzehir olarak kullanılması nedeni ile şifa olarak da sembolleştirilmiştir. Bu sembollerde büyü ve dini inanışlar ile hayvanların faydası, üretimsel katkısı ve verimlilikleri de etken olmuştur. Örneğin koyun, koç, at gibi hayvanlar, ilk çağlardan bu yana et, süt, derileri ve önemli binek hayvanları olmalarıyla yararlı hayvanlar olarak düşünülmüş, bu sebeple iyilik sembolü olmuşlardır (Alp, 2009: 51,70).

Yılanlar genellikle toprak sürüngenleri olarak düşünülse de her yerde görünmektedirler. Toprak, su, hava ve ateşle ilişkilendirilen yılanlar hemen hemen tüm kültürlerin anlatılarında var olmuşlardır (Morgan, 2008: 1). Yılanlar zaman zaman yeraltında yaşamaları, uzun ömürlü oluşları, derilerini değiştirme özelliğine sahip olmalarından dolayı insanın zihin

¹ Bu çalışmada genel olarak yazılı belgelerin yanı sıra bir kısım rölyefler, heykeller, mozaikler ve sikkeler üzerindeki tasvirler değerlendirmeye alınmıştır. Çalışılan konu çok geniş olduğundan dolayı başlıca bazı kaynaklar ve verilerden faydalanılmıştır.

dünyasında dikkat çekici bir yere sahip olmuş ve en erken dönemlerden itibaren doğaüstü güçleri olduklarına inanılmıştır. Kimi zaman, yerde kayarak hızlı hareket etmeleri ve bazı türlerinin zehirli oluşu sebebiyle hem “sinsi” hem de “gizemli” olarak tasvir edilmiştir. Ancak Sümerlerle ilişkili erken tasvirlerde doğurganlıkla ilgili olarak karşımıza çıkarlar (Ateş, 2012: 175) ve böylece “yaşamın başlangıcı” anlamında önemli bir rol üstlenirler. Yılan, bir yandan hayat ve kutsallıkla diğer yandan ölüm ve kötülükle bağdaştırılmıştır (Gürkan, 2013: 43; Ateş, 2012: 175). Derisini değiştirme yeteneği ve böylelikle kendini yenilemesi, ona insan düşüncesinde yeniden dünyaya gelme gizinin ustası niteliğini kazandırmıştır (Campbell, 2016: 17). Nitekim yılanın metaforik çağrışımları oldukça geniştir ve karmaşık düşünceleri ifade etmek için birçok sahnede kullanılmıştır (Perez, 2021: 4).

2. ESKİÇAĞ MİTOLOJİSİNDE YILAN

Mezopotamya’da ilgili mitlerde yılanlar hem tanrılarla hem de tanrıçalarla temsil edilmişlerdir. Örneğin Nirah bir yılan tanrısıdır. Aynı şekilde yılan-ejderha motifi önce Ninurta’nın sonra da Marduk’un hayvanı olarak betimlenmiştir. Boynuzlara, bir yılanın bedenine, aslanın ön ayaklarına ve bir kuşun arka ayaklarına sahip olan yılan-ejderha, Akad Dönemi’nden Hellenistik Dönem’e kadar ya koruyucu, büyülü melez hayvan ya da çeşitli tanrıların simgesi olarak temsil edilmiştir. Bu yılan türü, Akadca’da öfkeli yılan anlamına gelen “Muşhuşu” olarak isimlendirilmiştir (Black ve Green, 2003: 235-237; Sümer, 2016: 277).

Yılan, Sümerlerin krallar listesinde yer alan Kiş kralı ile ilgili mitte geçmektedir. Aynı ağaçta yaşayan kartal ve yılan hikayesi, soyunu sürdürmek isteyen bir kralın büyülü bir bitki olan *Doğum Bitkisi* arayışıyla buluşmaktadır. Akad Dönemi’nde (MÖ 2390-2249) yapılan bir silindir mühürde Kral Etana’nın kartalın sırtında gökyüzüne yükselişini anlatan bölüm tasvir edilmiştir. I. Tablet de Kiş kentinin kurulması ve tahta Etana’nın çıkmış olduğu anlatılmaktadır. II. Tablet tahtın gölgelediği kavak ağacında yaşayan kartal ve yılan tanıtımıyla devam etmektedir. Bir ağacın tepesinde kartal ve yavrusu varken yılan ile yavrusu ağacın dibinde yaşamaktadır. Birbirlerinin yavrularını korumayı ve onlara yiyecek sağlamayı üstlenen yılan ve kartal bir süre uyum içinde yaşamışlardır. Fakat kartalın yavruları büyüdükçe, kartal kötü düşüncelere kapılmış ve yılanın yavrularını yemiştir. Yavrularının yenilmiş olduğunu gören yılan Şamaş’a yalvarmış ve kartaldan intikam almak istemiştir. Şamaş bu duruma kayıtsız kalmamış, bir plan ile yılan kartalı yakalamayı başarmış ve kartalın kanatları kırık şekilde çukura atılmıştır. Şimdi ise kartal Şamaş’a yalvarmaktadır. Şamaş’ın öfkesi geçmemesine rağmen yine de ona yardım etmesi için bir

kişi göndereceğini söylemiştir. O kişi Etana'dır. Çünkü Etana'da çocuğu olması için Şamaş'a yalvarmaktadır. Şamaş, Etana'ya kartalı tam olarak nerede bulacağını ve sonra da kartalın onu Doğum Bitkisi'ne götüreceğini anlatmaktadır (Mccall, 2011: 96-98; Hooke, 2002: 73). Kartal ve yılan arasındaki mücadele gerçek hayatta da sürekli karşılaşılan bir durumdur. Kartal gökyüzünün hakimi, yılan ise "toprağın aslanı"² yani yeryüzünün hakimi olarak düşünülmektedir. Bu sebeple kartal ışığın, yılan karanlığın simgesi olarak tasavvur edilebilir.

Sümerlere ait bir mit olan Gılgamış³ Destanı'nda, kahraman kral Gılgamış'ın tüm çabasını boşa çıkaracak, umudunu yitirmesine sebep olacak figür yılanıdır. Yılan metinde ilk kez; Siduri'nin Gılgamış'a kayıkçı Urşanabi'nin yolunu tarif ettiği bölümde geçmektedir. Burada "*Teknenin yılanlı pruvasını o yontar ona dikkatli bak. Belki de onunla birlikte ölüm denizini geçebilirsin*" denilmektedir. Bu durumda Gılgamış, ölümsüzlük arayışı için çıktığı yolculuğunu bir yılanın üzerinde gerçekleştirecektir (Kılıç, 2013: 393). Gılgamış'la yılanı karşı karşıya getiren bölümde ise Gılgamış, "tanrıların sırrı" olan ölümsüzlük/gençlik otunu yılanı kaptırmıştır. "*Orada bitkiyi elbiseleriyle birlikte toprağın üstüne koydu ve kendine gelmek için suya girdi. Suyun içindeki yılan bitkinin çekici kokusunu aldı. Sudan dışarı doğru kaydı, yine kayarak kıyıyı aştı, bitkiyi ağzıyla tuttu ve onu suyun içine taşıdı. Suyun içine girer girmez derisini düşürdü ve daha genç bir görünüme sahip oldu*" (Rosenberg, 2003: 322). Öykünün bu yanı, yılanın eski derisini atarak yaşamını nasıl yenileyebildiğini açıklama amacı güden bir etiyolojik (nedenbilimsel) mitos özelliği göstermektedir (Hooke, 2002: 67). Burada Gılgamış otu kaptırdığı için yakınmaktadır. Destanın Akadca versiyonunun XI. Tablet, 287-89'da "*Niçin yılan derisini değiştirir?*" "*Niçin yılan insanoğlundan ölümsüzlüğü (gençleşmeyi) alır?*" sorularına karşılık verilecek cevap açıktır. Yılan sihirli bitkinin kokusunu alma yetisine sahip olduğu için bitkiyi almış ve gençleşmiştir (Veenker, 1981: 204; Kılıç, 2013: 394). İnsanlar gençleşme ve ölümsüz olma, sonsuza kadar yaşama düşüncesini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Gılgamış ölümsüzlüğü elde etmek için çıktığı zorlu yolculukta, ölümsüzlük/gençlik otuna ulaşmıştır. Fakat tam anlamıyla hikmet sahibi olmadığı ve ilahi adalete aykırı davrandığı için, bu otu yılanı kaptırmıştır. Çünkü Gılgamış arkadaşı Enkidu'nun ölümünü kabul etmeyip ölümsüz olmayı istemiş ve ilahi emirlere karşı gelmiştir (Yöndemli, 2006: 27). Dolayısıyla yılan Gılgamış'a ölümlü olduğunu hatırlatmıştır.

² "Toprağın aslanı", ovadaki aslan kadar korkunç bir hayvan olan yılanın simgesel adlandırılışıdır (Bottero, 2013: 209).

³ Kralın adı Sümercede genellikle Bilgameş, Akad ve diğer Sami yazın geleneğinde Gılgamış/Gılgamış olarak geçmektedir (Bkz. Yıldırım, 2019: 11).

Babil’de yılan, Yaratılış Destanı’nda yaratılışla ilişkilendirilmiş, kendisinden dünyanın ve insanların yaratıldığı ilk varlık olduğu kabul edilmiştir. Öyle ki inanişâ göre, Mezopotamya mitolojisinde suda yaşayan dev yılan figürü dünyanın yaratılmasından önce var olan kaosu temsil etmektedir (Gürkan, 2013: 527; Gwendolyn, 2003: 53). Nitekim söz konusu inancın bir göstergesi olarak Babillilerde kutlanan yeni yıl töreni *akitu*⁴ sırasında, Marduk Tapınağı’nda *Enuma Eliş*⁵ adlı şiir defalarca ezberden okunur ve ayinler yapılarak Marduk ve Tiamat arasındaki mücadele tekrarlanırdı. Tanrı Marduk’un zaferi kazanmasıyla kaos sona ererdi (Eliade, 2009: 383). Bu kaosun sona ermesiyle evren Tiamat’ın ölüsünden şekillenir: “*Marduk Tiamat’ın kafatasını yardı ve cesedi “kurutulmuş bir balık” gibi ikiye böldü; bu iki parçadan biri gök kubbe, diğeri yeryüzü oldu*” (Eliade, 2003: 92). Böylece Mezopotamya mitolojisinde dev yılanın öldürülmesiyle evrenin şekillenmesi bir düşünölmüştür. Apsu (tatlı su) ve Tiamat (tuzlu su) birleşerek, bu sulardan Lahmu (erkek) ve Lahamu (dişi) meydana gelmiştir ki bu iki kardeşle yılan çiftidir (Bayladı, 2003: 126; Heidel, 2000: 13).

Marduk ve Tiamat arasındaki mücadelenin benzeri Hitit mitolojisinde Fırtına Tanrısı Teşup ile *İlluyanka*⁶ arasındaki savaş mitosunda görölmektedir. Fakat burada evrenin yaratılışı ile ilgili bir mit yoktur. Asıl konu kötü güçlerin temsilcisi olduğu düşünölen İlluyanka’nın Fırtına Tanrısı tarafından yenilgiye uğratılması, yaşamın, doğanın yenilenme sürecinin simgelenmesidir (Bryce, 2003: 234). Mitosa göre Fırtına Tanrısı, Tanrıça İnara’dan bir şölen düzenlemesini ister. Tanrıça İnara, yılanı kovduğundan çıkıp yemeğe gelmesini söyler: “*‘Bir ziyafet veriyorum, sen de gel ve ye!’ Yılan [çocuklarıyla birlikte] geldi; yediler, içtiler. Tüm içki kaplarını boşalttılar ve doydular. (Sarhoşluktan) kovuklarına geri dönecek halde değildiler. Hupaşıya geldi ve yılanı bir iple bağladı. Fırtına Tanrısı geldi ve yılanı öldürdü. Tanrılar onun yanındaydılar*” (Ünal, 2003: 172). Yenilip öldürölmüş olsa da İlluyanka savaşmak için yeniden doğacak ve deri değıştiren bir yılan gibi yaşamı yenilenecektir. Tiamat’ı yenilgiye uğratan

⁴ Yeni yıl törenleri Babil’de, yılın bahar dönümüne denk gelen ilk ayı Nisannu’nun bir’inden yirmisine kadar devam etmiştir (Bkz. Black ve Green, 2003: 230).

⁵ Çivi yazısıyla yazılmış Sami metinleri arasında, Babilliler ve Asurlular tarafından *Enuma Eliş* “Vaktiyle Yukarda” adıyla bilinen destan, adını şiirin başlangıç sözcüklerinden almıştır. Destan yedi kil tablet üzerine yazılmış ve binden fazla satırdan oluşmaktadır (Heidel, 2000:9).

⁶ İlluyanka; tam karşılığı “ejderha”, “yılan” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bir özel isimdir (Eliade, 2003: 180); İlluyanka miti, iki nüsha halinde ele geçmiştir (Beckman, 1982: 11-25; Karauğuz, 2015: 51-56); Anadolu halk masalları içinde, İlluyanka ile devlerin savaşını işleyen birçok öykü, gerçeküstü olaylar anlatılmıştır. Anadolu’da büyük bir yılan olarak nitelenen Şahmeran (yılanların şahı), onunla ilgili olaylar, bu eskiçağ Anadolu masalının değışikliğe uğramış kalıntıları olabilir (Eyüboğlu, 2007: 189).

fakat her yıl onunla tekrar savaşması gereken Babilli Marduk gibi, Hitit Fırtına Tanrısı da düşmanı ile sonsuza kadar savaşacaktır. İlluyanka tamamen yok olmayacak ve Fırtına Tanrısı'nın onunla mücadelesi her yıl yenilenecektir (Bryce, 2003: 234). Sonuç olarak İlluyanka'nın kazanmasıyla doğa canlılığını kaybeder sonbahar gelir, Fırtına Tanrısı'nın kazanmasıyla doğa canlanır ilkbahar gelir (Hoffner, 1998: 10-11; Atila, 2022: 77). Bu nedenle her yeni yıl bayramında (*Purulliya*⁷) bu mit ritüel tarzında söylenerek canlandırılmış ve böylece yaşamın yenilme süreci devam etmiştir. Hitit mitolojisinde yılan figürü *Hedammu Şarkısı*⁸ olarak bilinen metinde de geçmektedir. Bu metin çok kırık olmasına rağmen yılan Hedammu'nun iştahlı, doymak bilmeyen öfkeli bir yılan olduğu anlaşılmaktadır (Atila, 2022: 76-78).

Bütün Eski Yakın Doğu'da olduğu gibi Mısır'da da yılan, kutsal bir varlık sayılmıştır. Eski Mısır metinlerinde düzen ve kaos arasındaki savaşın her iki tarafında da efsanevi yılanlar anlatılmaktadır. Derilerini değiştirme özelliği, yılanları sonsuz yenilenmenin ve kutsallığın bir sembolü haline getirmiştir. Yavrularını tehdit eden her şeye zehir tüküren kobra yılanı, dişi tanrısallığın sembolü olarak benimsenmiştir (Pinch, 2002: 198). Kobra yılanı, Mısır mitoslarında zehriyle ünlenen korkutucu ve kutsal bir figürdür. Bunun güzel örneği, *Uraeus* adlı bilgeliğin temsilcisi ve kraliyetin koruyucusu olan yılanıdır. O, kral ve kraliçelerin güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Krallığı temsil eden ve düşmanlarına zehrini akıtan *Uraeus*, gücünü Güneş Tanrısı Ra'dan almaktadır (Sümer, 2016: 279). Mısır düşüncesinde güneş önemli bir role sahiptir ve Horus güneşi ifade eden bir tanrıdır. Kardeşi Seth ile yaptığı kavgada bir gözünün çıkmasıyla Horus, çıkan gözün yerine *Uraeus* adlı bir yılan takmıştır (Armutak, 2004: 146). Daha sonra bu zehirli yılan, firavunların egemenliğini temsil eden bir simgeye dönüşmüştür. Bataklıklarda, çöllerde ve tarlalarda yaşayan yılan, Eski Mısır'da bereketli yaşamın, bol hasadın sembolüdür. Bu özelliğiyle yılan, üretkenliğin, yenilenmenin açık bir simgesi olarak kabul edilmiştir (Sümer, 2016: 279).

Eski Mısır'da yaşayan din adamları yaratıcı hayal güçleri sayesinde birçok tasvir ve simge geliştirmişlerdir. Örneğin Güneş Tanrısı Ra'nın yeraltındaki yolculuk sahnelerinde, güneş her gece ölümler diyarının karanlık köşelerine inen tanrı iken, her sabah yaşam dolu olarak yeniden doğan bir ilaha dönüşmektedir. Mısırlılara ait olan ve bu konuyu işleyen üç farklı

⁷ Hatti geleneğine ait olan Purulliya Bayramı'nın adı Hattice *purulliya*, "toprak" anlamına gelmektedir (De Martino, 2006: 94).

⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Karauğuz, 2015: 125-131.

derleme kitaptan en eskisi “Yeraltında Olanların Kitabı (Ölümler Kitabı)” anlamına gelen *Amduat Kitabı*’dır. III. Tutmose (MÖ 1425) ve II. Amenhotep’in (MÖ 1401) mezarlarındaki kitabeler ve şematik duvar resimleri Ölümler Kitabı’nın içeriğini oluşturmaktadır. Kitaba göre ölümlerin ölüm ülkesine geçişi için izlemeleri gereken yol on iki saatlik bir düzlemde oluşmaktadır (Hart, 2010: 81-87). Güneş kayığının ölümler ülkesindeki gece yolculuğunun birinci saati, ölümler cehenneminin bekçisi olan yılanın ateşi şiddetli püskürtmesiyle yolculuk başlamaktadır (Champdor, 1984: 76). Güneş kayığı yılanların bulunduğu bu alanlardan geçerek, kısa süre sonra kendisi de yılanla dönüşmektedir. Yedinci saatte yeni bir yılan görülecektir ki bu cehennemlerin efendisinin ilk örneği olan, Yeraltı Yılan Tanrısı Apophis (Apep) ile özdeşleştirilmektedir. On birinci saatte kayığı çeken halat, bir yılanla dönüşecek ve sonunda on ikinci saatte kayık yılanın içinden geçerek yılanın ağzından çıkacaktır. Kayık yılanın ağzından çıktığında güneş yeniden doğacaktır. Böylece güneş, başka yılanlarla mücadele edebilmek için kendini yılanla dönüştürmek zorundadır. Nitekim Eski Mısır’da yılan çok sık kullanılan bir figürdür. Örneğin Seth, tanrısal kayığın pruvasında durup, yeraltı dünyasının yılanı olan Apophis’i mızrağıyla öldürmüştür. Bir başka inanışa göre dev yılanı güneşle savaşmaya kalkıştığında, Tanrı Horus tarafından mızrakla vurularak yok edilmiştir (Yöndemli, 2006: 23-24; Hart, 2005: 31-32).

Diğer taraftan Ölümler Kitabı’nda, yeniden doğabilmek için öldüklerinde yılan olmak için yakarısta bulunulur. Zira Mısır mitolojisinde yılan “*Ben yılan Sata’yım. Ölümlerim ve yeniden doğarım*” demek suretiyle ölümsüzlüğünü vurgulamaktadır (Ateş, 2012: 193). Eski Mısır nekropollerinde bulunan mumyalanmış hayvanlar arasında yılanın olması da bu ifadeyi destekler niteliktedir (Champdor, 1984: 98). Rahiplerin takdisinden geçen yılan, balık, hamamböceği gibi böcekler ceset içine konularak ölümden sonraki hayatta yardımcı olacakları düşüncesi de kabul edilmektedir (İnan, 1987: 231). Mısır mitolojisinde geçen Hermopolis yaratılış mitinde yılan, yaratıcı unsur olarak da görülmektedir. Yılan, bu kaosa son verecek olan yaratılışın başlangıcını temsil eden Atum’un simgesidir (Sivri ve Akbaba, 2018: 59). Ayrıca Mısır mitolojisinde “Büyülü Ada” mitinde dev yılan bir kahraman olarak anlatılmaktadır (Hart, 2010: 115-119). Bunun yanı sıra Tıp kelimesi ismini Teb (Thebai) şehrinde almaktadır ve bu şehrin totemi de yılanıdır. Nitekim Teb şehri Eski Mısır’ın en önemli sağlık merkezidir (Yöndemli, 2006: 23-24). Böylece sağlık ve yılan arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır.

Bütün eskiçağ toplumlarının mitolojilerinde olduğu gibi Yunan mitolojisinde de yılan figürünün sembolik bir değeri vardır. Yunan mitolojisinde sıklıkla yer alan yılan doğurganlık sembolü, ünlü kahramanların ataları, derilerini dökerek yeniden doğuşun sembolü olarak görülmüş ve kimi zaman halk hekimliğinde kullanılmıştır (Kitchell, 2014: 173). Eski Yunan'da yılan özellikle sağlıkla özdeşleştirilmiştir. Sağlıkla ilgisinin nedeni Yunan mitolojisinde tıbbın ve sağlığın tanrısı olarak bilinen Asklepios'dan (Aesculapius) ileri gelmektedir. Asklepios, Apollo ve Koronis'in oğlu; Hygieia'nın (Hijyen) babasıdır. Bu Tanrı, asaya dolanmış yılanla birlikte tasvir edilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi yılanlar deri değiştirip, parlak yeni deriler ortaya çıkardıkları için yenilenmenin sembolü olmuşlardır. Bu özellikleriyle yılan, Yunan mitolojisinde "Caduceus (Kadüse)" adı verilen bir asaya sarılmış olarak tasvir edilmiştir. Kültü Eski Yunan'da Epidauros'ta bulunan bu mitolojik tanrı, hastaları tedavi etmekle ünlüdür (Kathleen, 2004: 17; Cömert, 2010: 93; Grimal, 2012: 92; Powell, 2018: 198-200).

Efsaneye göre, Asklepios'a hekimlik sanatını öğreten Kheiron doğanın içinde yaşayan, doğanın sırlarını çözmüş bir varlıktır. Asklepios, Kheiron'un okulunda, büyülü sözler söylemeyi, büyülü ilaçları, merhemleri ve cerrahlığı öğrenmiştir. Şifalı suların ve otlardan yararlanmayı bilen Asklepios usta bir hekim olarak yetişmiş ve hekimliğin tüm bilgilerini edinmiştir. Fakat bununla yetinmeyip ölümleri de diriltmeye başlamıştır. Birçok kişiyi dirilten Asklepios, Zeus'un öfkelenmesine sebep olmuştur. Zeus bu öfkesiyle üzerine yıldırımlar göndererek onu yok etmiştir (Erhat, 1996: 62; Bonnefoy, 2000: 78-79). Bu sebeple öldürülen Asklepios daha sonra yine Zeus tarafından Tıp Tanrısı olarak ilan edilmiştir. Günümüz tıp amblemlerinde yerini alan ve geçmişte MÖ 3. bin yıla kadar uzanan yılan figürü de Asklepios ve onun asası ile bütünleşmiştir. Asklepios'un ölümünden sonra, adına birçok kült ve tedavi merkezi (Asklepion⁹) inşa edilmiştir. Asklepionların yani sağlık merkezlerinin açılışı için izin almaya gelen heyetlere, hekimlerle birlikte kutu içinde bir yılan gönderme geleneği vardır. Ayrıca Asklepionların giriş kapısı üzerinde "*Buraya ölümün girmesi yasaktır*" ibaresi yazılıdır. Hekimler imparatoru Galen'in, iyileşmeyeceğini düşündüğü bir hastayı Asklepion'a kabul etmemesi ile ilgili bir hikaye de vardır. Bu hasta intihar etmek için, iki yılanın zehirlerini boşalttığı taştan içer fakat hasta ölmez tam tersine iyileşmeye başlar. Galen iyileşen hastaya:

⁹Asklepionlar MÖ 6. yüzyıldan MS 4. yüzyılın başlarına kadar hizmet vermiştir. Asklepionlar arasında Epidauros, Kos ve Pergamon gibi tam teşekküllü olanlar sayılıdır. Çoğunun birer tapınak olduğu sanılmaktadır. Anadolu'daki en ünlü Asklepion Pergamon'dadır (Tahberer, 2005: 11).

“Yılan zehrinin aynı zamanda şifa verici olduğunu düşünüyor, fakat hastalarda denemeye cesaret edemiyordum. Benim bu düşüncemi haklı çıkardın. Bundan sonra Asklepion’un sembolü çifte yılan olacaktır” der. Asklepios’a göre hekim yılan gibi sessiz olmalı, kimsenin sırrını başkasına söylememeli, sabır ve sükunet içinde çalışmalıdır. Asa ile temsil edilmesi, tıp biliminin kısa sürede öğrenilmeyip, ihtiyarlayıp asaya dayanıncaya kadar hekimin öğrenmeye ve tecrübe kazanmaya gereksinim duyduğunu belirtmek içindir. Bu düşünceye göre asa, iyilik tanrılarının, yılan ise kötülük tanrılarının simgesidir. Asaya sarılmış yılan, iyilik ve kötülük tanrılarının bir araya gelmesi demektir (Hancı, 2005: 7). Günümüzde de asaya sarılmış yılan sağlık bilimleri ile ilgili (hekimlik, diş hekimliği, eczacılık ve veterinerlik) kurumları temsil etmektedir¹⁰. Böylece yılan ve yılanlı asa antik dönemden günümüze kadar görülmeye devam etmiştir. Diğer taraftan adı sağlık anlamına gelen Hygieia, Asklepios’un kızı ve yardımcısıdır. Hygieia yalnız hasta insanlara değil, hayvanlara da bakmaktadır. Hekimlikle ilgili bütün tanrılar gibi o da yeraltı simgeleri taşımakta, özellikle yeraltı canlılarından yılanla bir arada gösterilmektedir (Erhat, 1996: 147). Ayrıca Asklepios’un Epidaurus’daki tapınağında bulunan yazıtlara göre yılan, kadınları dölleyen bir varlık olarak da bilinmektedir. Yunanlılarda vaftiz edilmemiş bebeklerin, halk arasında “drakorler” yani “yılanlar” diye anılması çok eski bir inancın günümüze kadar ulaşmış şekli olduğu düşünülmektedir (Ateş, 2012: 182).

Yılanla ilgili bir diğer Yunan mitinde Tanrı Zeus’un yılan biçimine dönüştüğü anlatılmaktadır. Zeus’un dördüncü karısı Demeter, Zeus’tan olma kızı Persephone ile Girit’ten Sicilya’ya gelmiş ve kızını bir mağaraya gizlemiştir. Kızın arabasına koşulmuş iki yılanı bekçi olarak oraya koymuştur. Fakat Zeus, kızına bir yılan biçiminde yaklaşip onu hamile bırakmış ve Dionisos doğmuştur. Zeus’un karısı Hera, kıskançlık duygusuyla Titanları mağarada yaşayan bu erkek çocuğu öldürmesi için göndermiştir. Titanlar, Dionisos’u yedi parçaya ayırmıştır (Campbell, 1995: 107). Bu mitosta yılan hem koruyucu hem de sinsiliği ile karşımıza çıkmaktadır. Yunan mitolojisinde yılanın gizlice bir tanrıçaya yaklaşip hamile bırakması sıkça işlenen bir konudur. Ancak Tanrı Zeus’un Persephone’ye yaklaşmak için yılanla dönüşmesi dikkat çekmektedir (Sümer, 2016: 280). Başka bir Yunan mitinde yılan bereketle özdeşleştirilmiştir. Bu mitosa göre, Eski Yunan’da Pire’de yaşayan halk, Zeus Meilichios adı verilen Yılan Tanrı’ya tapmaktadır. O doğum ve ölüm tanrısı olarak ün salmış, bu tanrı bereket ve

¹⁰ Türkiye’de yılanlı asa ilk defa resmi olarak 1836 yılında kullanılmıştır. Sultan II. Mahmud, bu tarihte, Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinin, resmi kıyafet olarak yakalarına yılanlı asa işlenmiş elbiseler giymesi hakkında ferman çıkarmıştır (Hancı, 2005: 7).

kan dökmekle de ilişkilendirilmiştir. Epir halkı ormanların içinde Yılan Tanrı'ya adaklar adamak için bir mabet yapmıştır. Buradaki yılanlara sadece rahibeler yaklaşabilmektedir. Rahibeler, çıplak halde düzenli olarak yılanlara yemek sunmuşlardır. Halk, yılanlar rahibeye yaklaşıp ona zarar vermeden yemeğini aldığında, o yılın bereketli ve sağlıklı geçeceğine; yılanlar rahibeye zarar verdiğinde ise o yılın kurak ve hastalıklı olacağına inanmıştır. Görüldüğü üzere yılanın sağlık, bereket ve tapınma nesnesi olması Mezopotamya kültürünün dışında Yunan'da da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yılan burada hem bolluk vesilesi hem de kuraklık sebebi olarak çift yönlü bir işlev görmektedir (Sümer, 2016: 280; Campbell, 2016: 28). Başka bir mitolojik anlatıda yer alan bir efsaneye göre ise merkezi Atina olan Attika'nın efsanevi ilk kralı Kekrops, yarı yılan yarı insan biçiminde bir canlıdır. Üstü insan, altı yılan şeklinde olan Kekrops'un gövdesi onun topraktan doğmuş olduğunu belli etmektedir (Erhat, 1996: 170). Burada yılanın, toprakla yani yer altı ile bir bağlantısı olduğu vurgulanmaktadır.

Yunan mitolojisinde yılan, çoğu zaman korkunç bir varlık olarak betimlenmiştir. Yılan tarafından kaçırılan genç kızların, bir kahraman tarafından kurtarılması sık işlenen bir konudur. Bu konu ile ilgili mitosta Perseus, Medusa'yı öldürdükten sonra kanatlı sandallarıyla Etiyopya'nın üstünden geçerken güzel bir prensesin deniz kenarında kayalıklara bağlanmış olduğunu görmüştür. Prensesi bir deniz yılanı kaçırmış ve oraya bağlamıştır. Bunu gören Perseus, prensesi kurtarmaya çalışırken büyük bir deniz yılanı ortaya çıkıp ona saldırmıştır. Ancak mücadelenin ardından Perseus, kartal gibi saldırıp yılanı öldürmüş ve prensesi özgürlüğüne kavuşturmuştur. Perseus, Etiyopya hükümdarının kızı Andromeda'yı kurtararak kahraman olmuştur (Campbell, 1995: 189-190). Böylece burada hem kahramanlık miti hem de kötü huylu bir yılanın yenilgiye uğratılması olayı anlatılmıştır (Sümer, 2016: 280).

Efsanevi bir yaratık olan Python ise Tanrı Apollon'un Parnassos Dağı'nda bir su kenarında öldürdüğü büyük bir yilandır¹¹ (Erhat, 1996: 260). Bütün ejderler gibi o da toprak anadan doğmuştur. Bazı mitoloji uzmanları (mitologlar) Python adındaki büyük yılanı; ilkbaharda Parnassos'dan akıp gelen coşkulu sellerin sembolü olarak kabul etmişlerdir. Dağlardaki karların erimesiyle oluşan bu seller yılan gibi kıvrılan yataklardan hızla akmış, önlerine çıkan her şeyi alıp götürmüştür. Güneşin sıcaklığıyla sel, etkisini kaybedip bir nevi çürümüştür. Böylece Python "çürüyen, kokan sel yatağı" anlamı ile ifade edilmiştir (Can: 54). Ejderin pis, leş gibi kokması ile ilgili

¹¹ Apollon'un yılan Python ile savaşıp onu yok etmesi, "Marduk ile Tiamat" gibi ejder savaşlarının Grek versiyonudur (Powell, 2018: 193).

bir diğer mit ise Hydra'nın öldürülmesi konusudur. Hydra, yılan ya da ejder anlamına gelmektedir. Herakles'in ikinci görevi Hydra'yı öldürmektir. Herakles bu canavarı öldürmüş, oklarını onun zehirli kanına batırmış ve öldürücü oklar elde etmiştir. Ayrıca bir ırmağa bu canavarın kanı karışmış ve ırmak sularının zehirlenmesine, bölgeye leş kokularının yayılmasına sebep olmuştur (Erhat, 1996:147). Böylece yılan bir yandan sağlıklı özdeşleştirilen bir figürken bazen de leş kokusuna sebep olan bir figür olarak mitolojide yerini almıştır.

Diğer taraftan yılan ve saçın birlikte düşünüldüğü mitolojik öğeler de vardır. Yılan saçlı Medusa Yunan mitolojisinde, baktığı insanları taşa çeviren üç Gorgon'dan biridir. Medusa'nın kafası, saç yerine yılanlarla kaplıdır. İri dişleri, tunçtan elleri ve altın kanatları olan Medusa'ya bakanlar taş kesilmiş olarak rivayet edilmektedir (Hancı, 2005: 8; Grimal, 2012: 213).

Anadolu'da yılan figürü, insan başlı tanrı olarak bir kültün önemli ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kült, MS 2. yüzyıl ortalarında Paphlagonia'nın (Kastamonu-Sinop dağlık bölgesi) kıyısında yer alan antik Abonuteikhos'da (İnebolu) tapınım gören "Glykon Kültü"dür. Kültün ismi olan Glykon kelimesi Yunanca "şeker", "tatlı" anlamına gelmektedir. Ayrıca bu kelime çok yaygın kullanılsa da "hastalıklı-zayıf" anlamı da taşımaktadır. Bu kültle ilgili bilgiler antik hiciv yazarı Samosatlı (Samsatlı) Lukianos tarafından aktarılmıştır. Lukianos, kültün ortaya çıktığı yer olan Abonuteikhos'a gelerek olaylara tanık olmuştur. Anlatılara göre, Aleksandros isimli bir sahte peygamber, Asklepios'un yeniden "Yılan Tanrı" olarak dünyaya geldiğini iddia etmiştir (Karasalihoğlu, 2011: 350). Bir sahte peygamberin ortaya çıkmasında yılanın kullanılmış olması onun kutsallığının tezahürü olarak görülebilir. Öyle ki, Lukianos tarafından sahte peygamber olarak anılan Aleksandros, insan başlı bir yılan tasarlamış ve onu Pythagoras'ın ruh göçü öğretilerinden esinlenerek "Yeni Asklepios" olarak ilan etmiştir. Bununla birlikte kendisinin Pythagoras'ın ruhunu taşıdığını, anne tarafından Perseus soyundan geldiğini ve babasının Asklepios'un oğlu olduğunu duyurmuştur. Yarattığı yeni Asklepios'a bir süre sonra da Glykon ismini vermiş ve tanrıyla insanlar arasındaki peygamberlik görevini kendisi üstlenmiştir (Yılmaz, 2015: 157). Böylece Aleksandros bu vasfıyla etkisini artırmış ve Karadeniz kıyılarından tüm Roma İmparatorluğu topraklarına kadar Glykon kültünü yaymayı başarmıştır. Görüldüğü üzere, binlerce yıldır yılanla ilgili anlatılan ve yazılan mitler geniş bir yayılım alanı bulmuştur. Yılan figürü birçok toplumu etkilemiş, yazılı ve sözlü kültürlerinde yer almıştır.

3. ESKİÇAĞ TASVİRLERİNDE YILAN

Bütün toplumlar, yaşadıklarının anlamını kurgular ve kurguladıkları anlam içinde kendilerine verdikleri rolü eksiksiz yerine getirmeye çalışırlar. Mitler de hayatı anlamlandırma ihtiyacından çıkmıştır ve dil, anlamın inşası için vardır. Dolayısıyla hepsi bir başka gerçekliğin varlığına işaret etmeye çalışır. Mit ve dil birbirlerini varlığa taşırken, sanat ise onun vücut bulmasını sağlamış, görünmeyen görünür kılmıştır (Gezgin, 2021: 281). Böylece insanlar doğayla olan iletişimleri sayesinde metaforlarla örülmüş bir dil olan sanatı geliştirmiştir. Bu metafor diliyle uygarlıklar kurup, kültürel, bilimsel ve sanatsal bir yapı üzerinde toplumsal gerçeklikler yaratmıştır. Birçok uygarlık, kültürel dünyalarında etkili bir anlatım gücü olarak mitsel anlatıları kullanmıştır. Bu anlatılar sanatın her alanında karşılığını bulmuştur (Atalay 2014: 5). Özellikle duvar resimlerinde, kabartmalarda, mühürlerde (gliptik sanat) ve heykeltıraşlık eserlerinde hikayeler resmedilmiştir. Yılan figürü birçok mitolojik hikayede yer almasının yanı sıra eskiçağ sanatında da çokça görülmüştür. Genellikle yılan stilize “S” şeklinde, çeşitli hayvanlarla, hayat ağacı ile birlikte tanrı ve tanrıçalarla tasvir edilmiştir.

Çeşitli hayvanlarla birlikte betimlenen yılan figürleri, yoğun sembolik mesajların olduğu Göbekli Tepe (yak. MÖ 10.000) dikili taşlarında kabartmalar şeklinde. Yılanlı Dikilitaş olarak isimlendirilen yapıdan çıkarılan taş levhanın ön yüzünde beş yılan betimlenmiştir. Yukarıdaki dört yılan aşağı doğru kıvrılırken, alttaki tek yılan yukarı doğru ilerlemektedir (Görsel 1). Ayrıca Dikilitaş 1’in sol tarafında, yılanlardan oluşmuş bir ağ ve onun altında bir küçükbaş hayvana ait kabartma dikkat çekmektedir (Görsel 2). Yılan ağ ve koç (?) kabartmasının, MÖ 2. bin yıldaki Hitit çivi yazılı kaynaklarında geçen benzer bir ritüelin çıkış noktası olabileceği düşünülmektedir. Hitit ritüelinde kötü güçler bir keçiye¹² yüklenmiş ve hayvan tören sonunda çöle salınarak kaderiyle baş başa bırakılmıştır. Böylece kötü güçler toplumdan uzaklaştırılmıştır (Schmidt, 2007: 117-119). Bu her şeyin suçlusu diyebileceğimiz günümüze kadar gelmiş olan “günah keçisi” kavramının çıkış noktası olmalıdır. Öyle ki burada yılanların kötülüğün temsilcisi olarak resmedilmiş olduğu düşünülebilir.

¹² Hititlerde keçi haricinde koyun da ritüel için kullanılmıştır. “Bir koyunu sevk ederler ve onu büyücü kadın iki kurban sahibinin üzerine tutar ve şöyle der: ‘işte sizin için bir vekil (=tarballi), vücullarınız için bir vekil (=tarballi) olsun: kötü dil, kötü ağız (a karşı)’ onlar (iki kurban sahibi), onun (koyunun) ağızına tükürürler ve şöyle der: ‘kötü lanetleri tükürdünüz’. Yeri kazarlar, koyunu aşağıda keserler, sonra onu aşağıya koyarlar, onun yanına tatlı kurban ekmeğini koyarlar, şarap sunar ve üzerini kapaturlar.” (Turgut, 2017: 73).

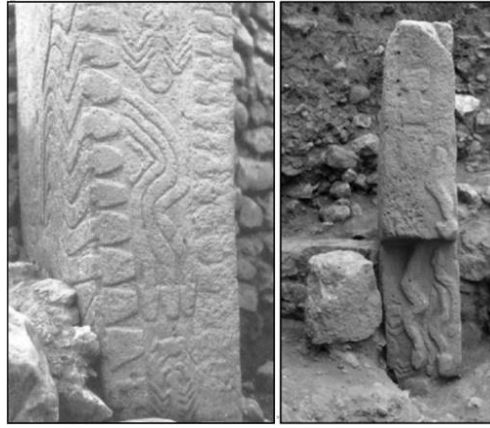
Görsel 1: *Yılan kabartmalı dikilitaş-Göbekli Tepe* (Schmidt, 2007:176).

Görsel 2: *Yılan kabartmalı dikilitaş-Göbekli Tepe* (Henley ve Henley, 2019: 16).

Göbekli Tepe’de yılanlar tek başlarına, grup olarak ya da diğer hayvanlarla resmedilmişlerdir (Görsel 3). Bu yılanlar doğal boyutundan büyük ve kalp şeklindeki başıyla zehirli tür olan engerek yılanı grubuna dahil edilmektedir. Bütün bunlara rağmen Göbekli Tepe’deki yılanlı betimlemelerin ne anlama geldiği tam olarak bilinmemekte ve birer yorum olarak kalmaktadır. Ayrıca bir başka ilginç örnek Nevali Çori’de bulunmuştur. Taştan yapılmış bir insan kafası üzerinde yılan figürü

görülmektedir. Çıplak bir kafatasının arkasında kıvrılarak ilerleyen yılan figürünün ait olduğu insana güç ve koruyucu özellikler kazandırdığı yorumu yapılmaktadır (Schmidt, 2007: 220) (Görsel 4). Karahan Tepe’de de dikilitaşların üzerinde yılan figürüne rastlanmaktadır. Karahan Tepe’de bulunan iki sütunun yanlarında yılan kabartmaları tespit edilmiştir. Sütunlardan birinin üzerindeki yılan kabartması yuvarlak başlı ve uzun gövdeli, diğer yılan kabartması üçgen başlı olarak tasvir edilmiştir. Bu durum aynı yapı içerisinde iki adet yılan kabartmasının varlığını göstermesi açısından önemlidir (Çelik, 2016: 228).

Görsel 3: Yılan kabartmalı dikilitaşlar-Göbekli Tepe (Henley ve Henley, 2019: 16).

Görsel 4: Yılanlı insan başı-Nevali Çori (Benz ve Bauer, 2013: 17).

Yılan kutsal bir figür olarak Neolitik Çağ’ın önemli yerleşim yeri olan Çatalhöyük’te de görülmektedir. Çatalhöyük’ün VI. Tabakasında (yak.

MÖ 5900) bir erkek mezarında çakmaktaşıdan yapılmış bir tören hançerinin kemikten yapılmış sap kısmı kıvrılmış yılan şeklindedir (Mellaart, 1988: 80). Tören hançeri olmasıyla bir nevi yılanın kutsallığı vurgulanmıştır (Görsel 5).

Görsel 5: *Tören hançeri-Çatalhöyük* (Mellaart, 1988: 81).

Tarihi dönemlerde de pekçok yılan tasvirleri görülmektedir. Fakat bunların herhangi bir dinsel değer taşıyıp taşımadıklarına karar vermek oldukça zordur. İlahların vasıfları olarak resmedildiğinde yılanlar hem tanrılarla hem de tanrıçalarla ilişkilendirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise hem dini hem de dünyevi konularla sanat eserlerinde görülmüştür. Örneğin dini metinlerde yılanlar, Yeni Asur ve Yeni Babil sanatında kutsal bir simge olarak Tanrı Nirah'ı temsil etmiştir. Uzun bir ip gibi birbirlerine sarılmış iki yılan figürü erken tarihsel dönemlerde, Sümer sanatında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu figür, diğer toplumlarda MÖ 13. yüzyıla kadar bazen mühürler ve muskalar (amulet) üzerine resmedilmiştir. Bir sopaya sarılmış iki yılanın en iyi örneği, yeşil sabuntaşından bir vazo üzerine oyulmuştur (Black ve Green, 2003: 235). Bu vazo Eski Sümer şehri olan Lagaş'taki kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Lagaş Kralı Gudea (MÖ 2025'ler) adına yapılmış olan vazo sanat bakımından önemli olduğu kadar, hekimliğin sembolü olan kadüse ile benzerliği de dikkat çekmektedir. Bu durumda hekimliğin sembolünün Greklerden değil, Sümerlerden geldiğini söylemek mümkündür. Nitekim Sümer tanrılarında Ningișzida'nın¹³ adı "Hayat Ağacının Hakimi" anlamına gelmektedir. Bu tanrının sembolü olan bir sopaya ya da ağaca sarılmış biri erkek biri dişi iki yılan, bu vazoun üzerinde kabartma olarak resmedilmiştir (Görsel 6). Bu motifte sopa "Hayat Ağacını" yani hayatı; yılan ise gençliği temsil etmektedir. Bu motif binlerce yıl boyunca değişik toplumlarda bazen yalnız sopa veya yılan-sopa, tek yılan bazen de birbirine sarılmış iki yılan şeklinde resimlerde, kabartmalarda ve sikkelerde kullanılmıştır (Yöndemli, 2006: 26-27; Campbell, 2016: 17).

¹³ Tanrı Ninazu'nun oğlu olan Tanrı Ningișzida, yer altı dünyasının ilahlarından biridir (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Black ve Green, 2003: 158-159).

Görsel 6: *Ningiřzida'nın sembolü olan bir sopaya ya da ağaca sarılmış biri erkek biri dişi iki yılan.* <https://ferrebeekeeper.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/06/7983272.jpg> (06.04.2024)

Mitolojik metinlerde gönderme yapılan ve Sümer sanatında resmedilen yedi başlı yılan-ejderha “muşmahhu” adıyla geçmektedir. Yedi uzun boynu ve yedi başı olan yılanın, Tanrı Ningirsu ya da Ninurta tarafından öldürülen su yılanı olduğu düşünölmektedir. Ayrıca yılan tanrıları Akad Dönemi silindir mühürleri üzerinde görölmektedir. Vücudunun alt kısmı yılan, üst kısmı insan şeklinde olan tanrı yine Nirah'ı temsil etmektedir. Ayrıca Ortadoğu'ya özgü zehirli bir yılan türü olan boynuzlu yılan bir simge olarak Kassit *kudurruları* (sınır taşları) üzerinde, Yeni Asur sanatında mühür süslemelerinde ve koruyucu, büyülu heykelcikler şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu boynuzlu yılanın Akadca “başmu” (Sümerce MUŞ-ŞA-TUR) adlı yaratık olduğu düşünölmektedir.

Yılan-ejderha önceleri Savaş Tanrısı Ninurta'ya aitken, daha sonra Marduk'un hayvanı olmuştur. Öfkeli yılan anlamına gelen Muşhuşşu figürü Babil'de II. Nabukad-Nezar (MÖ 604-562) tarafından inşa edilen Alay yolu ve İştar Kapısı'nın kerpiç tuğlaları üzerine resmedilmiştir (Black ve Green, 2003: 235-237). Boynuzları olan, yılan boyunlu, aslan ve kartal ayaklarına sahip karışık bir hayvan olarak resmedilmiş olması bütün gücü kendinde toplandığının işaretidir. Bu yılan figürü Akad Dönemi'nden Hellenistik Dönem'e kadar birçok tanrının simgesi olmuştur.

Eski Anadolu'da ise Hatti kökenli bir mit olan yılan İlluyanka'nın tasvir edildiği kabartma Eski Malatya'da (Melit) bulunmuştur. MÖ 10-9. yüzyıllara ait kabartma eserde Fırtına Tanrısı Teşup kendine doğru kıvrılarak ilerleyen, yılan İlluyanka'nın başına mızrakla saldırmaktadır. Ancak bu kabartmadaki yılanın baş kısmı kırıktır (Görsel 7). Bu eserde dağların, denizlerin koruyucu tanrısı Teşup'un kuraklıkla olan savaşı anlatılmaktadır.

Yılan burada kuraklığın, kıtlığın simgesidir. Ayrıca bu Hatti mitini canlandıran sahneler silindir mühür baskılarında da işlenmiştir. Kültepe-Kaniş (MÖ 20-19. yüzyıllar) arşivlerinde Eski Anadolu üslubunda ilginç örnekler keşfedilmiştir. Bu üslup Anadolu'nun eski halkı olan Hattilere aittir. Silindir mühürlerde tanrılar, tanrıçalar, yılanlar, kuşlar, aslanlar, ceylanlar ve melez yaratıklar resmedilmiştir. Özellikle yılan, bu mühür baskılarında Fırtına Tanrısı'nın elinde boğazı sıkılırken tasvir edilmiştir. Çok karmaşık olan bu sahnelerde Fırtına Tanrısı ve İlluyanka'yı ayırt etmek kolaydır (Özgüç, 2003: 9, 21-32).

Görsel 7: Fırtına Tanrısı Teşup'un yılan İlluyanka'yı yenilgiye uğratma sahnesi
<https://www.hittitemonuments.com/arslantepe/arslantepe05-t.htm> (04.04.2024)

Eski Mısır'da yılan ilahi bir gücün sembolü olarak kullanılmış ve ona tapınılmıştır. Öyle ki Eski Mısır'ın yılan biçimindeki tanrıçasının¹⁴ adı Uto veya Wazit'tir. Buna karşılık şeytan olarak tanınan Apophis' in de yılan şeklinde olduğuna inanılmıştır.

Eski Mısır'da yılan kültürü ile ilgili birçok kalıntı bulunmuştur. Özellikle firavunlar yılanlı başlıklarıyla tasvir edilmişlerdir. Bu yılan (uraeus/kobra), Güneş-Tanrı'nın ateş püskürten gözü olarak kabul edilmiştir. Açık kahverengi olan bu kobra yılanı, kudret ve iktidarın sembolü olarak düşünülmüş ve nefesiyle firavunların düşmanlarını öldürdüğüne inanılmıştır (Yöndemli, 2006: 24). Ayrıca Tutankamon'un eşyalarını koruyan, altın kaplama muhafazanın tepe süslemeleri kutsal kobra şeklinde yapılmıştır. Bu

¹⁴ Eski Yakınoğu'da yılanlı tanrıça kültürü MÖ 2. bin yıldan itibaren Mısır'ın yanı sıra Girit'te de görülmektedir. Knossos Sarayı'nda ele geçen figürler arasında yılanlı tanrıça figürleri dikkat çekmektedir. Figürlerden birinde bir tanrıça veya yılanlı rahibe iki eliyle iki yılan tutmaktadır. Girit'te bulunan yılanlı tanrıça figürlerinde genellikle yılan, karışık bir varlık olarak değil, tanrıçanın kontrolünde, onun iki elinde, omuzlarında, başının üzerinde, bileğine ya da beline dolanmış olarak tasvir edilmiştir (Dönmez, 2017: 414; Evans, 1921: 501-523).

kobralar kraliyetin ve firavunun tanrısallığının sembolüdür. Öte yandan firavun yılan şeklinde de tasvir edilmiştir. Örneğin sembolik unsurlardan oluşan bir levha üzerinde Tanrı Horus'un simgesi şahin ile yılan şeklindeki firavun birlikte gösterilmiştir (Görsel 8). Bu levhanın alt kısmının toprağa gömülmüş olması öte dünya ile olan bütünleşmeye işaret etmektedir (Lise, 1986: 40-58). Gerçekten de yılanın toprakaltı ile olan irtibatı sürekli işlenmiş ve öte dünya ile olan ilişkisi vurgulanmıştır.

Görsel 8: *Firavun bir yılan olarak tasvir edilmiştir* (Lise, 1986: 41).

İkonografik açıdan değerlendirilen diğer bir kabartmada ise kral IV. Amonofis eşi ve kızıyla, Tanrı Aton'a adak sunarken betimlenmiştir. Burada Tanrı Aton güneş diski ve kobra yılanı ile birlikte resmedilmiştir. Kobranın boynunda ölümsüzlüğün sembolü olan ankh (anahtar) bulunmaktadır. Eski Mısır sanatında diğer bir yılanlı tasvir, kendi kuyruğunu yutan daire biçimini alan yılan “Uroboros” figürüdür (Yöndemli, 2006: 26) (Görsel 9). Bu figür bir döngüyü, sonsuzluğu ve doğanın dairesel akışını temsil etmektedir. Dolayısıyla uroboros, tamamlanmışlığın, mükemmelliğin, ebediyetin, tekrar doğuşun sembolüdür.

Sonsuzluğun, ölümsüzlüğün sembolü olan yılan, kuyruğunu ağzına almasıyla oluşturduğu yuvarlak şekil onun tamamlanmış olduğunu gösterir ve bir güneşi anımsatır. Hayatı canlandırır ve evrendeki mevsimsel döngüyü sağlayan bir güç olan güneş gibi yılan da yeniden doğuşu ve varoluşu simgeler (Erden, 2016: 79). Zira hayat yeniden doğmak için birbiri ardına nesiller değiştirir. Yılan da sürekli olarak ölüm gömleğini üzerinden atan ve yeniden doğan ölümsüz enerjiyi ve bilinci temsil eder. Böylece yılan, bünyesinde hayatın hem sihrini hem de dehşetini taşır (Campbell ve Moyers,

2013: 70). Ayrıca kuyruğunu ısırışı göz önüne getirildiğinde, bütün eski kozmogolojilerdeki daire şeklinde yüzen bir ada olan dünyayı (altından olduğu kadar içine de yayılan ve) çevreleyen suları düşündürür (Campbell, 2016: 18).

Görsel 9: Uroboros (Yöndemli, 2006: 354).

Eski Yunan'da yılan, birçok kültle ilişkili olarak kutsal kabul edilen hayvanlardan biri olmuştur. Genellikle toprağın altında yaşayan, bu yüzden ölümden sonraki hayatla ilişkili kabul edilen aynı zamanda gelecekte haber verdiği, şifa verici olduğuna ve bereket getirdiğine inanılan yılan, Eski Yunan'da Demeter-Triptolemos, Asklepios-Hygieia, Hermes, Apollon, Athena olmak üzere, birçok tanrı ve tanrıçanın kutsal hayvanı olarak kabul edilmiştir. Yılan genellikle tanrı ve tanrıçaların yanında veya ellerinde tasvir edilmiştir. Sanat eserlerinde ise bazen Apollon'un üç ayaklı kazanının ayağına, Asklepios'un asasına sarılmış olarak; bazen Hygieia'nın elinde, Athena'nın kalkanının içinde, Medusa'nın başında; bazen de dragon olarak bir arabayı çekerken görülmektedir (Erhan, 2014: 772).

Birçok yılan-ejderha mitinin yer aldığı Yunan mitolojisinin, Yunan sanatına yansması özellikle heykel alanında olmuştur. Mitolojik anlatılar ve içindeki öğeler, heykeli yapılan mitolojik kahramanlarla birlikte bir tiyatro sahnesi gibi işlenmiştir. Böylece hikayenin kolay anlaşılması sağlanmıştır. Bu sanat dalının en çarpıcı örneği 1506 yılında Roma'da bulunmuş olan MÖ 175-150 yılları arasında yapıldığı düşünülen "Laokoon ve Oğulları Heykeli" dir (Atalay, 2014: 9). Bu mit de Troya'yı ele geçirmeye çalışan, içinde Yunan askerlerinin bulunduğu tahta atı şehre sokmamaları gerektiğini söyleyen Apollon Tapınağı'nın rahibi Laokoon ve iki oğlunun öldürülmesi ile ilgilidir.

Efsaneye göre denizden, dalgalar arasından çıkan korkunç kıvrımları olan iki yılan Laokoon ve iki oğlunu boğmuştur. Yılanlarla edilen mücadele

gerçekçi bir şekilde işlenmiştir (Cömert, 2010: 131-133; Agizza, 2006: 334; Grimal, 2012: 418; Powell, 2018: 609) (Görsel 10).

Görsel 10: *Laocöon Heykeli* <https://vaticantips.com/the-laocöon-statue-vatican-museums/> (06.04.2024)

Yunan mitolojisinde önemli bir yeri olan Medusa çok kez tasvir edilmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi baktığı insanları taşa çeviren Medusa'nın başı saçlar yerine yılanlarla kaplıdır. Medusa, güzelliği ve dalgalı saçlarıyla Athena'nın kıskançlığına maruz kalmıştır.

Bu sebeple Athena, Medusa'nın saçlarını yılanla dönüştürmüş, baktığı her şeyi taşa çevirmesi ile cezalandırmıştır (Yöndemli, 2006: 94). Medusa'nın İstanbul Yerebatan Sarnıcı sütun kaidelerinde ve Didim Apollon Tapınağı'nda, Burdur Kibyra Antik Kenti'nde önemli örnekleri görülmektedir.

Diğer taraftan antik sikkelerde özellikle Sağlık Tanrısı Asklepios ve onun çevresinde gelişen mitolojiye dahil diğer tanrı, tanrıça, yılan ve sembollerle ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Bir Asklepios tapınağı veya Asklepiön'u olan şehirlerin yanı sıra antik çağın birçok şehri Asklepios konulu sikkeler darp etmişlerdir.

Anadolu'da birçok şehir yanında Asklepiönları ile ünlü olan Kos ve Pergamon şehirleri erken dönemlerden itibaren Asklepios ve Hygieia

konularını sikkelerinde kullanmışlardır (Tahberer, 2005: 16-19). Yılan figürü sikkelerde genellikle Asklepios'un asasına sarılmış olarak tasvir edilmiştir (Görsel 11-12).

Görsel 11: Tahtta oturan Asklepios, elini kıvrılan yılanın başı üzerinde tutuyor-Epidauros (Tahberer, 2016: 7).

Görsel 12: Asklepios ve Yılan-Pergamon (Tahberer, 2016: 9).

Sağlık Tanrısı Asklepios bazen adak kabartmalarında karısıyla, iki oğluyla, kızları Hygieia (bazen boynundan sarkan bir yılanla kadehle içki¹⁵ sunarken) tasvir edilmiştir (Cömert, 2010: 93). Asklepios yaşlı fakat sağlıklı, dinç vücudu, gür saçlı, uzun sakalı, sol omuzundan başlayan uzun harmanisi ve elinde asaya sarılmış bir yılanla canlandırılmıştır (Görsel 13-15). Asklepios'a göre bir hekim yılan gibi dilsiz olmalı, birisinin sırrını açıklamamalı, sabır içinde çalışmalıdır. Bir asa ile temsil edilmesi, tıp

¹⁵ İnsan figürleriyle ilişkili "içen yılan" ilk olarak MÖ 5. yüzyılda Lakonia anıtlarında görülmüştür. Bu sahnelerde yılanın kahramanla yakın ilişkisi ve dolayısıyla yeraltı güçleriyle dostça birliği vurgulanmış olabileceği ileri sürülmektedir. Lakonia serisinde gelişen bu ikonografik motif, Lakonia'nın ötesine yayılmış ve kahramanlık amblemi olarak diğer anıtlarda da görülmüştür. İçki içen yılan özellikle Asklepios ve Hygieia tasvirleriyle ilişkilidir. Ayrıca "Sağlık Kupası" (bir kaptan içen bir yılanı gösteren) motifi olarak günümüzde eczaneler için kullanılan bir sembol haline gelmiştir (Salapata, 2006: 541, 555).

eđitiminin kısa sūrede olmayacađını, yařlanıp bir bastona dayanıncaya kadar sūrekli ōđrenmesi gerektiđini belirtmek içindir. Ayrıca asa, iyilik tanrılarının sembolūdür (Yōndemli, 2006: 87). Yılan ise kōtūlūđün iřaretidir. İyilik ve kōtūlūđün bir hekimin elinde bir arada gōsterilmesi dikkat çeken bir husustur.

Gōrsel 13: Sağlık Tanrısı *Asklepios* <https://www.theoi.com/Ouranios/Asklepios.html> (06.04.2024)

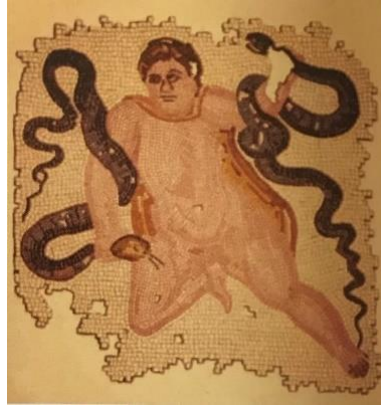

Gōrsel 14: *Asklepios* ve kızı *Hygieia* <https://www.tipdunyasi.dr.tr/2021/01/antik-donemde-tip/> (06.04.2024)

Görsel 15: *Yılanlı asası ile Asklepios ve kızı Hygieia yılanı beslemektedir-Kilikya*
<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/30340> (23.10.2024).

Diğer taraftan Zeus'un oğlu kahraman Herakles'in¹⁶ yılanlarla mücadelesi, Antakya'da bulunan MS 2. yüzyıla ait mozaiklerde görülmektedir. Hikayeye göre Zeus'un karısı Hera, üvey oğlu Herakles'i kıskandığı için öldürtmek istemiştir. Hera, bebek olan Herakles'in üzerine iki yılan yollamıştır. Fakat güçlü Herakles bu yılanları küçük çıplak elleriyle boğarak öldürmüştür (Görsel 16). Herakles'in birçok başarısı arasında, korkunç yılan Hydra'yı öldürmesi de resmedilen konular arasındadır. Herakles ve arkadaşı, birçok başı olan yılan Hydra'yı güçlkle öldürmeye çalışırken resmedilmiştir.

Görsel 16: *Bebek Herakles Mozaïği-Antakya* (Yöndemli, 2006: 364).

Birçok şekilde resmedilen yılan, düşman bir şehri ifade etmek için de kullanılmış bir figürdür. Özellikle Eski Roma'da düşmanlar yılan şeklinde

¹⁶ Latince Hercules olarak geçen Herakles, klasik mitolojinin en ünlü kahramanıdır. İçinde yer aldığı efsaneler, bir destan topluluğunu oluşturmaktadır. Bu efsaneler Hellen öncesi devirden antikçağın sonuna kadar uzanan sürekli bir evrim göstermiştir (Grimal, 2012: 245).

tasvir edilmiştir. Kartaca'ya yapılan savaşların anlatıldığı resimlerde düşman şehir Kartaca, dev bir Afrika yılanı olarak resmedilmiştir. Bunun yanı sıra yılanın, bir adamın gövdesine sarılmış haldeki heykeli Roma limanı Ostia'da, Mithra Tapınağı'nın kalıntıları arasında bulunmuştur. Kanatlı, aslan başlı çıplak bir erkeğin vücuduna dolanan yılan kadüse sembolü ile benzerlik göstermektedir. Bu figür "Zervan Akarana (Aslan Adam)" adında ikili bir tanrıyı temsil etmektedir. Zira burada görülen aslan başı güneş ışığını, yedi halkalı yılan ise akıp giden zamanı, bir döngüyü işaret etmektedir. Ayrıca yılan figürü Mithra'nın doğuşunu temsil eden birçok heykelde de kullanılmıştır (Yöndemli, 2006: 97-104).

Daha önce bahsedildiği gibi, Karadeniz'in kıyısında yer alan Abonouteikhos antik kentinden başlayarak Roma kentlerine yayılan Glykon kültürünün sembolü bir yılanıdır. Mermerden, dikdörtgen formlu adak stel parçası üzerinde kabartma olarak kıvrılmış bir yılan tasvir edilmiştir (Görsel 17). Bu yılan figürünün, Sahte Peygamber Aleksandros'un yarattığı Yılan Tanrısı Glykon'a ait olabileceği düşünülmektedir (Öztürk ve Öztürk, 2016: 235). Kültürün etkisini artırmak ve daha geniş coğrafyaya ulaşmak için üretilen Glykon'a ait heykel, resim, ikon, sikke ve amulet gibi eserlere rastlanmaktadır (Yılmaz, 2015: 185).

Görsel 17: Glykon için bir adak steli (Öztürk ve Öztürk, 2016: 235).

4. KUTSAL KİTAPLARDA YILAN

Kutsal kitaplar yaşadığımız dünya hakkında birçok bilgi veren metinlerdir. Bu kitaplarda yaşamı kuran, evrene işaret eden ve nasıl yaşamamız gerektiğini öğreten, dikte eden bilgi ve anlam kaynakları bulunmaktadır. "İnsan nedir ya da yaşam nedir?" gibi ontolojik soru ve

sorunların kaynağı bu metinlerde geçmektedir. Dolayısıyla kutsal kitaplar diğer mitik anlatılarla birlikte değerlendirildiğinde daha fazla bilgi ve sır vermektedir (Gezgin, 2021: 284-285).

Eskiçağ mitolojisinde ve sanatında sık sık görülen yılan figürü kutsal kitaplarda (Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim) da geçmektedir. Yılan, kutsal kitaplarda kötü, insanların başına kötülük getiren ya da kendisinden korkulması gereken bir canlı olarak anlatılmaktadır. Yılan denilince akla ilk gelen Tevrat'ta Tanrı Yehova'nın kendisiyle savaştığı ve onu yendiği şeklinde bahsedilen kozmik deniz yılanı Levyatan¹⁷'dir (Andı, 1999: 13-14). "İşaya" kitabında, 27:1'de, "*Şiddetli, ulu ve güçlü kılıcıyla Yehova, çevik yılan Levyatan'ı ve eğri (ya da çöreklenmiş) yılan Levyatan'ı cezalandıracak ve denizde olan ejderi öldürecektir*" denmektedir (Hooke, 2002: 149). Bunun yanı sıra Tevrat'ta Aden Bahçesi hikayesinde, Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasının sorumlusu yılan olarak geçmektedir. Çünkü onlara bilgi ağacının meyvesini yedirmiş ve onların iyiyle kötüyü bilmelerini sağlamıştır. Bu yüzden Tanrı tarafından lanetlenen yılan bir sürüngene dönüştürülmüştür. Kadın ile yılan birbirlerine düşman edilmiştir. Nitekim "*kadının soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın*" (Tekvin, Yaratılış 3: 1-15) gibi bir ifadeyle bu düşmanlık bildirilmiştir.

Hz. Musa'nın mucizeler gösterdiği ve değneğinin yılanı dönüştürdüğü kısımda korkulan bir hayvan imgesi olarak karşımıza çıkmaktadır: "*RAB, 'onu yere at' dedi. Musa değneğini yere atınca, değnek yılan oldu. Musa yilandan kaçtı. RAB, 'Elini uzat, kuyruğundan tut' dedi. Musa elini uzatıp kuyruğunu tutunca yılan yine değnek oldu.*" (Tekvin, Mısır'dan Çıkış 4: 3-4). Böylece Tanrı, Musa'ya yılan mucizesini göstererek onun ataları İbrahim, İshak ve Yakup gibi insanları ikna etmeyi öğrenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla yılan, korkutucu özelliğiyle Musa'ya yardımcı olmuştur (Sümer, 2016: 284). Ayrıca Musa'nın değneğinin Firavun'un önünde yılanı dönüşmesi mucizesi ile de anlatılmaktadır: "*RAB Musa'yla Harun'a şöyle dedi: 'Firavun size, 'Bir mucize yapın' dediğinde, söyle Harun'a, değneğini alıp firavunun önüne atsin. Değnek yılan olacak.*" Böylece Musa'yla Harun firavunun yanına gittiler ve RAB'bin buyurduğu gibi yaptılar. Harun değneğini firavunla görevlilerinin önüne attı. Değnek yılan oluverdi. Bunun üzerine firavun kendi bilgelerini, büyücülerini çağırdı. Mısırlı büyücüler de büyüleriyle aynı şeyi yaptılar. Her biri değneğini attı, değnekler yılan oldu.

¹⁷ Yılanı benzeyen bir deniz canavarı olarak tasvir edilen Leviathan terimi, Kitab-ı Mukaddes'te Eyüp, Mezmurlar ve İşaya olmak üzere üç ayrı bölümde geçmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te, sorularla, Leviathan'ın fiziksel özellikleri de ayrıntılı olarak bildirilmiştir (Şahin ve Doğan, 2017: 171).

Ancak Harun'un değneği onların değneklerini yuttu. Yine de RAB'bin söylediği gibi firavun inat etti ve Musa'yla Harun'u dinlemedi.” (Tekvin, Mısır'dan Çıkış 7: 8-13).

Yılan, Tevrat'ta bazı pasajlarda korkutucu özelliğiyle ön plana çıkarken bazı pasajlarda ise Musa'ya yardım eden bir figür haline dönüşmektedir. Bu anlatılanlara göre Musa ile birlikte çölde göç eden İsrailoğulları çok susadıklarını söyleyerek Musa'ya çıkışır. Niçin bizi Mısır'dan çıkardın diye Musa'ya söylenirler. Bunun üzerine Tanrı, Musa'ya Horev Dağı üzerinde bir kayaya daha önce yılanı dönuşen değneğini vurmasını emreder. Musa söylenen yere geldiğinde değneği kayaya vurunca sular fıskırır. Halk onunla susuzluğunu giderir. Ayrıca Tanrı'nın çölde İsrailoğulları'nın üzerine ceza olarak gönderdiği zehirli yılanlardan bahsedilmiştir. Yılanların ısırmasıyla birçok kişi ölmüş ve yılanlardan korunmak için halk Hz. Musa'dan yardım istemiştir. Bu durumda Hz. Musa Tanrı'nın emri ile tunçtan bir yılan yapmış ve yılan tarafından ısırılan kişiler bu tunç yılanı bakıp yaşamaya devam etmiştir (Sümer, 2016: 285). *RAB Musa'ya, “Bir yılan yap ve onu bir direğin üzerine koy. Isırılan herkes ona bakınca yaşayacaktır” dedi. Böylece Musa tunç bir yılan yaparak direğin üzerine koydu. Yılan tarafından ısırılan kişiler tunç yılanı bakınca yaşadı”* (Tekvin, Çölde Sayım 21: 8-9). Daha sonraki dönemlerde halk bu tunçtan yapılmış yılan heykel Nehuştan'a tapınmaya başlayınca, Yahuda Kralı Hezekiah bu yılanı parçalamıştır (Andı, 1999: 14). Daha sonraları tunçtan yapılmış heykel, Hristiyanlıkta İsa'nın çarmıha gerilişinin sembolü olarak yorumlanmıştır (Gürkan, 2013: 529).

Yılan, Tevrat'ta olduğu gibi İncil'de de Adem ile Havva'nın cennetten kovulması için şeytanla işbirliği yapmış, baştan çıkarıcı bir hayvan olarak aktarılmıştır. Zira Havva'ya yasak elmayı sunan yılanıdır. Böylelikle şeytanı ve kötü ruhu temsil etmektedir. Fakat Kur'an'da bu olayla ilgili sorumlu tutulan yılan değil doğrudan şeytandır. Bu konunun geçtiği “Bakara” suresinde yılanın adı dahi geçmemiştir. Ancak yine de yılanı kendisinden korkulan bir hayvan olarak değinilmiştir. Tevrat'ta bahsi geçen Hz. Musa ve asası hadisesi Kur'an'da “Taha” suresinde geçmektedir. Burada, yılanı dönuşerek Firavun'un büyücülerinin asalarını yutan Musa'nın asası üstü kapalı olarak söz edilmiştir. Yılanlar, bir şeyhin kör ettiği *nefs* hayvanları şeklinde de tasavvur edilmiştir (Schimmel, 2004: 51). Ayrıca Kur'an'da, Hz. Musa'nın değneğinin yılanı dönuşmesi olayı ile Tevrat'ta geçen olay benzerlik göstermektedir: *“Allah, Onu yere at ey Musa! dedi. Musa da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allah, şöyle dedi: Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.”*

(Ta Ha Suresi, Ayet 19-21) şeklinde geçmektedir. Yılandan Taha, Neml, Şuara, Kasas gibi bazı surelerde bahsedilmiştir. Nitekim Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde büyük öneme sahip olan yılanlar, İslam inancında önemli bir rol oynamamaktadır (Schimmel, 2004: 51). Görüldüğü üzere yılan kutsal kitaplarda korkulan, şeytani, hilekar, sinsi, kötülüğün temsilcisi gibi vasıflarla ilişkilendirilmiştir.

5. SONUÇ

Toplumdan topluma aktararak mitolojide ve sanatta sürekliliğini korumuş olan yılan figürüne birçok anlam yüklenmiştir. Yılan bir yandan hayat ve kutsallıkla, diğer yandan ölüm ve kötülükle bağdaştırılmıştır. Böylece yılanla ilgili karşıt anlayışlar ortaya çıkmıştır. Hayat ve ölüm gibi iki zıt kavramı simgeleyen yılanın, günümüzde tıp sembolü olarak kullanılması bu geleneğin bir devamı niteliğindedir.

Mezopotamya'da yılanla ilgili mitlerde, yılan hem tanrılarla hem de tanrıçalarla temsil edilmiştir. Ayrıca Gılgamış Destanı'nda, kahraman Gılgamış'ın tüm çabasını boşa çıkaran, ona fani olduğunu hatırlatan figür yilandır. Babil'de yılan, Yaratılış Destanı'nda yaratılışla da ilişkilendirilmiş, kendisinden dünyanın ve insanların yaratıldığı ilk varlık olduğu kabul edilmiştir. Hitit mitolojisinde ise yılan, kötü güçlerin temsilcisi olarak düşünülmüştür. Örneğin dev yılan İlluyanka, Fırtına Tanrısı tarafından yenilip öldürülmüş olsa da savaşmak için yeniden doğacak ve deri değiştiren bir yılan gibi yaşamı yenilenecektir. Tıpkı mevsimlerin değişmesi gibi İlluyanka'nın kazanmasıyla doğa canlılığını kaybedecek, Fırtına Tanrısı'nın kazanmasıyla doğa canlanıp, ilkbahar gelecektir. Eski Mısır'da yılan kutsal bir varlıktır. Eski Mısır metinlerinde düzen ve kaos arasındaki savaşın her iki tarafında da yılanlar anlatılmıştır.

Derilerini değiştirme özelliği burada da yılanları sonsuz yenilenmenin, kutsallığın bir sembolü haline getirmiştir. Bazen yılan, firavunların egemenliğini temsil eden bir simgeye dönüşmüştür. Bataklıklarda, çöllerde ve tarlalarda yaşayan yılan, Eski Mısır'da bereketli yaşamın, üretkenliğin, bol hasadın da sembolüdür. Yunan mitolojisinde ise yılan figürü doğurganlık sembolü, ünlü kahramanların ataları, derilerini dökerek yeniden doğuşun sembolü olarak görülmüş ve halk hekimliğinde kullanılmıştır. Eski Yunan'da yılan özellikle sağlıkla özdeşleştirilmiş ve Sağlık Tanrısı Asklepios asaya dolanmış yılanla birlikte tasvir edilmiştir. Ayrıca Yunan mitolojisinde yılan, korkunç bir varlık olarak da betimlenmiştir. Yılan tarafından kaçırılan genç kızların, bir kahraman tarafından kurtarılması sık sık işlenen bir konu olmuştur.

Eskiçağ sanatına bakıldığında yılan figürü hem dini hem de dünyevi konularla ilgili olarak görülmektedir. Genellikle yılan stilize “S” şeklinde, çeşitli hayvanlarla, hayat ağacı ile, tanrı ve tanrıçalarla tasvir edilmiştir. Örneğin yılan figürleri, Göbekli Tepe dikili taşlarında ve Nevali Çori’de taştan yapılmış bir insan başı üzerinde kabartma şeklindedir. Kafatasının arkasında kıvrılarak ilerleyen yılan figürünün insana güç ve koruyucu özellikler kazandırdığı düşünülmektedir.

Sümer sanatında uzun bir ip gibi birbirlerine sarılmış iki yılan figürü yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bir sopaya sarılmış iki yılanın güzel örneği, Kral Gueda adına yaptırılmış bir vazo üzerinde görülmektedir. Bu vazo sanat bakımından önemli olduğu kadar, hekimliğin sembolü olan kadüse ile benzerliği de dikkat çekmektedir. Bu durumda hekimliğin sembolünün Greklerden değil Sümerlerden geldiğini söylemek mümkündür. Burada sopa “Hayat Ağacını” yani hayatı; yılan ise gençliği temsil etmektedir. Bu motif binlerce yıl boyunca değişik toplumlarda kullanılmıştır. Mezopotamya mitolojik metinlerde gönderme yapılan yedi başlı yılan-ejderha sanatta da görülmektedir. Ayrıca Ortadoğu’ya özgü zehirli bir yılan türü olan boynuzlu yılan, bir simge olarak Kassit sınır taşları üzerinde, Yeni Asur mühürlerinde ve koruyucu, büyüleyici heykeller şeklinde ortaya çıkmıştır. Özellikle öfkeli yılan figürü Babil’de Alay yolu ve İştar Kapısı’nın kerpiç tuğlaları üzerine resmedilmiştir. Boynuzları olan, yılan boyunlu, aslan ve kartal ayaklarına sahip karışık bir hayvan olarak resmedilmiş olması bütün gücü kendinde topladığının işaretidir. Bu yılan-ejderha Akad Dönemi’nden Hellenistik Dönem’e kadar birçok tanrının simgesi olmuştur.

Eski Anadolu’da, Hatti kökenli mitte anlatılan yılan İlluyanka’nın tasvir edildiği kabartma eser bulunmuştur. Bu eserde Fırtına Tanrısı Teşup, yılan İlluyanka’nın başına mızrakla saldırmaktadır. Burada Teşup’un kuraklıkla olan savaşı anlatılmaktadır ki yılan burada kuraklığın, kıtlığın simgesidir. Eski Mısır’da yılan ilahi bir gücün sembolü olarak kullanılmış ve özellikle firavunlar yılanlı başlıklarıyla tasvir edilmiştir. Mısır kobrası kraliyetin ve firavunun tanrısallığının sembolü olmuştur. Eski Mısır sanatında diğer bir yılanlı tasvir, kendi kuyruğunu yutan daire biçimini alan yılan uroboros figürüdür. Bu figür bir döngüyü, sonsuzluğu ve doğanın dairesel akışını, tamamlanmışlığı, mükemmelliği, ebediyeti, tekrar doğuşu temsil etmektedir.

Birçok yılan-ejderha mitinin yer aldığı Yunan mitolojisinin sanata yansması özellikle heykel alanında olmuştur. Mitolojik anlatılar, heykeli yapılan mitolojik kahramanlarla birlikte bir tiyatro sahnesi gibi işlenmiştir. Bu sanat dalının en çarpıcı örneği Roma’da bulunmuş olan “Laokoon ve

Oğulları Heykeli” dir. Yılanlarla edilen mücadele oldukça gerçekçi bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca Yunan mitolojisinde Medusa’nın başı saçlar yerine yılanlarla kaplıdır. Diğer taraftan antik sikkelerde özellikle Sağlık Tanrısı Asklepios ve yılan ile ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Yılan figürü sikkelerde daha önce ifade edildiği gibi Asklepios’un asasına sarılmış olarak tasvir edilmiştir. Aynı zamanda yılan Asklepios’un kızı Hygieia ile de sıkı bir ilişki içinde betimlenmiştir. Asa iyilik tanrılarının sembolü, yılan ise kötülüğün işaretidir. İyilik ve kötülüğün bir hekimin elinde bir arada gösterilmesi dikkat çeken bir husustur. Dolayısıyla asaya sarılmış yılan, iyilik ve kötülüğün bir araya gelmesini anlatmaktadır. Yılan ve yılanlı asa antik dönemden günümüze kadar görülmeye devam etmiştir. Yılanın sağlık, bereket ve tapınma nesnesi olması Mezopotamya kültürünün dışında Yunan’da da karşımıza çıkmaktadır.

Eskiçağ mitolojisinde ve sanatında görülen yılan figürü kutsal kitaplarda insanların başına kötülük getiren ya da kendisinden korkulması gereken bir canlı olarak anlatılmış, şeytani, hilekar, kötülüğün temsilcisi gibi vasıflarla ilişkilendirilmiştir. Görüldüğü üzere, binlerce yıldır yılanla ilgili anlatılan ve yazılan mitler, tasvir edilen figürler birçok toplumu etkilemiş, toplumdan topluma yayılmış ve günümüze kadar aktarılmıştır. Yılan, derisini değiştirerek yeniden doğması sebebiyle ölümsüzlük, gençlik sembolü, kuyruğunu yutar vaziyette sonsuzluk sembolü, bir asaya ya da hayat ağacına sarılı olarak sağlık ve hayat sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yılanı bolluk, doğurganlık, sağlık, ebedi gençlik, hayat, ölüm, ölümsüzlük, sonsuzluk, korku, gizem ve sinsi gibi çeşitli anlamlar yüklenmiştir.

6. SUMMARY

The snake has been considered a mysterious creature by people since prehistoric times due to some of its features and many meanings have been attributed to it. The snake, which lives for a long time, renews its skin, moves quickly by crawling, has become one of the important elements in mythology and art. For this reason, it has a wide place in the ancient eastern and western thought and understanding of art. It has been seen as a symbol of immortality and youth due to shedding its skin, and it has been depicted as a symbol of eternity when it swallows its tail, and as a symbol of health and life when it is wrapped around a staff or the tree of life. Therefore, different meanings such as abundance, fertility, health, eternal youth, life, death, immortality, eternity, fear, mystery and insidiousness have been attributed to the snake. Due to these features, the snake has been attributed with holiness and respect in the ancient world. In addition, it has been a feared animal in

human thought due to its connection with the underworld. For all these reasons, it has been processed in many places in religious, mythological and artistic terms. This study examines the main meanings of the snake figure in the mythology and art of Ancient Greek, Anatolian, Mesopotamian and Egyptian societies.

In Mesopotamian myths, the snake was represented with both gods and goddesses. In early depictions related to Sumerians, the snake, which we encounter in relation to fertility, played an important role in the sense of “the beginning of life”. The snake was associated with life and holiness on the one hand, and death and evil on the other. For example, in the Epic of Gilgamesh, a myth belonging to the Sumerians, the snake is the figure that will render all the efforts of the hero Gilgamesh in vain and cause him to lose hope. Gilgamesh lost the herb of immortality, “the secret of the gods”, to the snake, and the snake reminded Gilgamesh that he was mortal. On the other hand, in Babylon, the snake was associated with creation in the Epic of Creation, and it was accepted that it was the first being from which the world and humans were created. In fact, in Mesopotamian mythology, the snake-dragon figure living in water represents the chaos that existed before the creation of the world. Indeed, during the New Year ceremony celebrated by the Babylonians, rituals were held and the fight between Marduk and Tiamat was repeated, and the chaos ended with the victory of God Marduk. In the Illuyanka myth in the Hittite mythology in Anatolia, the defeat of Illuyanka by the Storm God Teshub symbolized the renewal process of life and nature. With Illuyanka's victory, nature lost its vitality, with the victory of the Storm God, nature came to life and spring came. This myth was revived at every New Year's festival. As in the entire Ancient Near East, the snake was considered a sacred being in Egypt. In ancient Egyptian texts, legendary snakes were described on both sides of the war between order and chaos. Here, the ability to shed their skin made snakes a symbol of eternal renewal and holiness. The snake figure, which is frequently mentioned in Greek mythology, was seen as a symbol of fertility, the ancestors of famous heroes, a symbol of rebirth by shedding their skin, and was sometimes used in folk medicine. Here, the snake was particularly identified with health. In Greek mythology, the god of health, Asclepius, is depicted with a snake wrapped around a staff. In Greek mythology, the snake is often depicted as a scary creature.

The snake figure is frequently depicted in ancient art, as well as being present in many mythological stories. The snake is usually depicted in a stylized “S” shape, with various animals, the tree of life, and with gods and

goddesses. The snake figure has been used many times on standing stones in Göbekli Tepe, one of the oldest settlements in Anatolia. Snakes were depicted alone, in groups, or with other animals. In Çatalhöyük, a ceremonial dagger found in a male grave has a bone handle in the shape of a coiled snake. Snake depictions are also frequently seen in historical periods. Although it is not known exactly whether these have any religious value, snakes have been associated with both gods and goddesses when depicted as attributes of deities. In later periods, they have been seen in works of art with both religious and secular subjects.

In the relief depicting the snake Illuyanka in ancient Anatolia, the Storm God Tešup is attacking the head of the snake Illuyanka with a spear as it moves forward in a coiled motion. This work depicts the battle of Tešup, the patron god of mountains and seas, with drought. The snake is the symbol of drought and famine here. These scenes were also depicted in cylinder seal prints. In ancient Egypt, pharaohs were depicted with snake-shaped headdresses and sometimes the pharaoh was depicted as a snake. Another snake depiction in ancient Egyptian art is the figure of the “Uroboros”, a circular snake swallowing its own tail.

This figure represents a cycle, infinity and the circular flow of nature. Therefore, Uroboros is the symbol of completion, perfection, eternity and rebirth. In ancient Greece, the snake was generally depicted next to or in the hands of gods and goddesses. Greek mythology, which includes many snake-dragon myths, was reflected in Greek art, especially in the field of sculpture. Medusa, which has an important place in Greek mythology, was depicted many times. Medusa's head is covered with snakes instead of hair. On the other hand, there are many examples of the god of health, Asklepios, and other gods, goddesses, snakes and symbols in ancient coins, especially in the mythology that developed around him. The snake figure is usually depicted on coins as wrapped around the staff of the city's chief god, Asklepios. The use of the snake, which symbolizes two opposing concepts such as life and death, as a symbol of medicine today is a continuation of this tradition.

The snake figure, which is used in ancient mythology and art, is also mentioned in the Torah, the Bible and the Quran. In the holy books, the snake is described as an evil creature that brings harm to people or is to be feared; it is associated with qualities such as being feared, evil, deceitful, insidious and the representative of evil. The snake, which has great importance in the Jewish and Christian traditions, does not play an important role in the Islamic faith.

7. KAYNAKLAR

- Agizza, R. (2006). *Antik Yunan'da mitoloji masallar ve söylenceler: Olympos'tan Hades'e, Parnassos'tan Elysion Bahçeleri'ne savaşlarla dinseliliğin iç içe geçtiği söylenceler evreni*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Alp, K. Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya kültürel sembollere giriş*. Eflatun Yayınevi.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2011). Kur'an-ı Kerim meâli, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Andı, M. F. (1999). Cahit Zarifoğlu'nun şiirlerinde bir kötülük imgesi olarak yılan sembolü. *İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 8, 9-24.
- Armutak, A. (2004). Doğu ve Batı mitolojilerinde hayvan figürü II. Sürüngenler, balıklar, kanatlılar ve mitolojik hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 30(2), 143-157.
- Atalay, R. (2014). Mitolojinin heykel plastiğine yansımalarına genel bir bakış. *Sanat Dergisi*, 25, 5-17.
- Ateş, M. (2012). *Mitolojiler ve semboller "Ana Tanrıça ve Doğurganlık"*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Atıla, N. (2022). Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen yılan üzerine bir inceleme. *Erciyes Akademi*, 36(1), 69-81.
- Bayladı, D. (2003). *Uygurluklar kavşağı Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Beckman, G. (1982). The Anatolian myth of Illuyanka. *Journal of the Ancient Near Eastern Society*, 14, 11-25.
- Benz, M. ve Bauer, J. (2013). Symbols of power-Symbols of crisis? A Psycho-social approach to Early Neolithic symbol systems. *Neo-Lithics*, 2, (11-24).
- Beydiz, M. G. (2016) *Mitolojiden sanata hayvan imgesi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Black, J. Ve Green, A. (2003). *Mezopotamya mitolojisi sözlüğü tanrılar, ifritler, semboller*. İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik Dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü*, Cilt I, Ankara: Dost Kitabevi.
- Bottero, J. (2013). *Gilgamiş Destanı: Ölmek istemeyen büyük insan*. (Çev. Orhan Suda). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bryce, T. (2003). *Hitit dünyasında yaşam ve toplum*. (Çev. Müfit Günay). Ankara: Dost Kitabevi.
- Campbell, J. (1999). *İlkel mitoloji (Tanrının maskeleri)*. (Çev. Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- Campbell, J. (2016). *Batı mitolojisi (Tanrının maskeleri-III)*. (Çev. Kudret Emiroğlu). İstanbul: Işık Yayınları.
- Campbell, J. ve Moyers, B. (2013). *Mitolojinin gücü: Kutsal kitaplardan Hollywood filmlerine mitoloji ve hikayeler*. (Çev. Zeynep Yaman). İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Can, Ş. *Klasik Yunan mitolojisi*. (5. Baskı) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Champdor, A. (1984). *Eski Mısır'ın ölümler kitabı*. (Çev. Suat Tahsuğ). İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

- Cömert, B. (2010). *Mitoloji ve ikonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- Çelik, B. (2016). Snake figures in the Pre-Pottery Neolithic Period. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 8(31), 225-233.
- Daly, K. (2004). *Greek and Roman mythology*. (Rev. Marian Rengel). New York: Facts on File.
- De Martino, S. (2006). *Hititler*. (Çev. Erendiz Özbayoğlu). Ankara: Dost Kitabevi.
- Dönmez, S. (2017). Eski Yakındoğu'da yılanlı tanrıça kültü üzerine bir değerlendirme. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32(2), 407-426. <https://doi.org/10.18513/egetid.376801>
- Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi-I*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2009). *Dinler tarihine giriş*. (Çev. Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erden, C. (2016). Dünya mitlerinde yılan. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Erhan, F. (2014). Antik Çağ Kilikia sikkelerinde dinsel tasvirler. Yayımlanmamış doktora tezi, Cilt 1, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Evans, A. (1921). *The Palace of Minos at Knossos*, Vol. I, London: Macmillan and Co., Limited.
- Gezgin, İ. (2021). *Sanatın mitolojisi: Sanat ne anlatır? (Mağara duvarlarından Antikçağın sonuna)*. İstanbul: Redingot Kitap.
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü-Yunan ve Roma*. (Çev. Sevgi Tamgüç). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gürkan, S. L. (2013). "Yılan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi*, Cilt 43. İstanbul: TDV Yayınları, 527-529.
- Gwendolyn, L. (2003). A dictionary of Ancient Near Eastern mythology, London and New York: Routledge.
- Hancı, H. (2005). Yılan hikâyesi. *Sted*. 14(8), 6-9.
- Hart, G. (2005). *The routledge dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*. London: Routledge.
- Hart, G. (2010). *Mısır mitleri*. (Çev. Mehmet Sait Türk). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Heidel, A. (2000). *Enuma Eliş (Babil yaratılış destanı)*. (Çev. İsmet Birkan). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Henley, T. B. ve Lyman-Henley, L. P. (2019). The snakes of Göbekli Tepe: an ethological consideration. *Neo-Lithics*, 19, 16-19.
- Hoffner, H. A. (1998). *Hittite myths*. Atlanta-Georgia, Society of Biblical Literature.
- Hooke, S. H. (2002). *Ortadoğu mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan mitosları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İnan, A. (1987). *Eski Mısır tarihi ve medeniyeti*. Ankara: TTK Basımevi.
- Karasalihoğlu, M. (2011). Yerelden evrensele uzanan kült: Glykon, I. *Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi 06-09 Ekim 2011: (349-366)*. Sinop.
- Karauguz, G. (2015). *Hitit mitolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Kathleen, N. D. (2004). *Greek and Roman mythology A to Z*, Infobase Publishing.

- Kılıç, Y. (2013). Eternity seeking in the myths of Ancient Nations (Some plants, water and animals as a symbol of eternity). Olga Strelowa, İlia Hristov vd. (Ed.). *The Science and Education at the Beginning of the 21 st Century in Turkey*. (383-400). Vol. 3. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Kılıç, Y. ve Eser, E. (2016). Eskiçağ düşüncesi ve kutsal kitaplarda yedi sembolizmi. *Turkish Studies*, 11(11), 77-98.
- Kitchell, K. F., Jr. (2014). *Animals in the Ancient World from a to z*. London: Routledge.
- Lise, G. (1986). *Mısır sanatını tanıyalım*. (Çev. Eren Soley). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Mccall, H. (2011). *Mezopotamya mitleri*. (Çev. Bircan Baykara). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mellaart, J. (1988). *Yakındoğu'nun en eski uygarlıkları*. (Çev. Bilgi Altınok). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Morgan, D. (2008). Snakes in myth, magic, and history : the story of a human obsession, Westport, Connecticut; London: Praeger.
- Özgüç, N. (2003). *Hatti efsanesi yılan İlluyanka'nın tasvir sanatında yorumu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Öztürk, H. S. ve Öztürk, B. (2016). Amasra Arkeoloji Müzesi'nden yeni yazıtlar-1. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 19, 231-242.
- Perez, D. R. (2021). The meaning of the snake in the Ancient Greek world, *Arts* 10: 2. <https://doi.org/10.3390/arts10010002>
- Pinch, G. (2002). *Handbook of Egyptian mythology*. Oxford: Abc-Clio Press.
- Powell, B. B. (2018). *Klasik mitoloji*, (Çev. Sinan Okan Çavuş). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi*. (Çev. Koray Akten, Erdal Cengiz, vd.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Salapata, G. (2006). The tipping serpent in the art of Lakonia and beyond. *Hesperia*, 75, 541-560.
- Schimmel, A. (2004). *Tanrı'nın yeryüzündeki işaretleri*. (Çev. Ekrem Demirli). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Schmidt, K. (2007). *Taş Çağı avcılarının gizemli kutsal alanı Göbekli Tepe: En eski tapınağı yapanlar*. (Çev. Rüstem Aslan). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sina, A. (2008). Mitos ve mitolojya nedir?, *Bibliotech: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 18-20.
- Sina, A. (2018). Antik Yunan mitoslarının işlevleri üzerine bir değerlendirme, *Journal of History School*, 11, 213-234.
- Sivri, M. ve Akbaba, C. (2018). Dünya mitlerinde yılan. *folklor/edebiyat*, 96(24), 53-64. <https://doi.org/10.22559/folklor.363>
- Sümer, N. (2016). Dinsel ve mitolojik bir sembol olarak yılan. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 43, 275-288.
- Şahin, A. ve Doğan, A. (2017). Mitolojiden genel kamu hukukuna "Canavar Yaratık" olgusu: Leviathan, Behemot, Rahav, Yılan ve Ejderha. *Uluslararası*

Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 3(2), 149-184.

- Tahberer, B. (2005). Antik Kilikya sikkelerinde Asklepios Kültü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Turgut, M. (2017). Hitit dini ritüellerinde kadınların görevleri ve rolleri. Gökçe Şimşek vd. (Ed.). *Kültürel Miras ve Kadın*, içinde (ss.69-82). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.
- Ünal, A. (2003). *Hititler devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Veenker, R. A. (1981) Gilgamesh and the magic plant. *The Biblical Archaeologist*, 44(4), 199-205.
- Yıldırım, N. (2019). *İnsanoğlunun ebediyet arayışına Sumerliler'den edebi bir armağan Bilgamesh/Gilgamesh Destanı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yılmaz, F. (2015). Antikçağ'da Glykon Kültü. N. Eda Akyürek Şahin vd. (Yay. Haz.). *Eskiçağ Yazıları* 7, içinde (ss.157-222). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yöndemli, F. (2006). *Hayat ağacı, ejder, yılan*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- <https://www.kutsalkitap.org/> (Erişim Tarihi: 08.04.2024)
- <https://ferrebeekeeper.wordpress.com/wpcontent/uploads/2012/06/7983272.jpg> (06.04.2024)
- <https://www.hittitemonuments.com/arslantepe/arslantepe05-t.htm> (04.04.2024)
- <https://vaticantips.com/the-laocoon-statue-vatican-museums/> (06.04.2024)
- <https://www.theoi.com/Ouranios/Asklepios.html> (06.04.2024)
- <https://www.tipdunyasi.dr.tr/2021/01/antik-donemde-tip/> (06.04.2024)
- <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/30340> (23.10.2024)

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.